

Надія Миколаєнко

**ДИТЯЧІ ОСВІТНІ ВИДАННЯ:
ІСТОРІЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ**

Навчальний посібник

**Житомир
Видавець О.О.Євенок
2018**

УДК 070.41 (076)

ББК 76.17

М 59

Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського державного університету ім. І. Франка 27 грудня 2016 року, протокол №7.

Р е ц е н з е н т и:

П. В. Білоус – доктор філологічних наук, професор Житомирського державного університету ім. І. Франка;

М. С. Тимошик – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри видавничої справи та мережових видань Київського національного університету культури і мистецтв;

І. В. Єсьман – кандидат педагогічних наук, доцент Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди.

Миколаєнко Н. М.

М 59 Дитячі освітні видання: історія та класифікація : навч. посіб. / Надія Миколаївна Миколаєнко. – Житомир : Видавець О.О. Євенок, 2018. – 84 с.

У посібнику подано цікаву інформацію з історії книги, запропоновано періодизацію дитячих освітніх видань, виділено й охарактеризовано основні тенденції в розвитку цього виду видань на українських теренах, подано чітку класифікацію дитячих освітніх видань. Матеріал у посібнику впорядкований за принципом якості, доступності й інформаційної прозорості.

Рекомендовано для студентів, викладачів, вихователів, фахівців редакторсько-видавничої галузі й шанувальників дитячої книги.

ISBN

ББК 76.17
УДК 070.41 (076)
© Н. М. Миколаєнко, 2018

ЗМІСТ

Книжкові мрії Надії. Передмова	3
Розділ I. Дитячі освітні видання: поняття і класифікація	5
Розділ II. 3 історії книги: дитячі освітні видання	17
Зародження процесу книготворення: загальні світові ознаки	20
Поява книгодрукування: розвиток світських і релігійних видань (XIV ст. – XVII ст.)	25
Становлення та розвиток дитячих видань: урізноманітнення типології, тематики, жанрів (XVIII ст. – XIX ст.)	33
Розширення спектру дитячих видань на книжковому ринку (XX ст. – XXI ст.)	42
Розділ III. Популяризація дитячих освітніх видань: книжкові заходи	58
Тестові завдання для самоперевірки матеріалу	76

Книжкові мрії Надії. Передмова

Навчальний посібник «Дитячі освітні видання: історія та класифікація» – одна із книжкових професійно-творчих мрій Надії, а ширше, сказати Вам по секрету, пазл з її дослідження про видання для дітей і постать редактора дитячих видань.

Читати посібник – це наче йти сходинками вгору, так усе тут структуровано, починаючи, як ведеться, від царя Гороха, точніше, від «кам'яних книг». Розклавши особливу історичну карту, авторка розповідає, як діти навчалися, як писали і які видання були популярними тощо. «Пересівши» з однієї машини часу в іншу, з минулого у сьогодні, можна «заїхати» на гостину до сучасних видавництв України, побувати на багатьох книжкових форумах, і виставках, і фестивалях, і ярмарках, і виставках-ярмарках. І не тільки побувати, а й узяти участь у благодійних акціях, майстер-класах чи скуштувати «фірмові» страви братів Капранових. Кажу так, наче матеріал видання Надії Миколаєнко – якийсь чарівний квиток, причому постійний, на такі події. А чому би й ні?

Сучасний видавничий маршрут посібника показує, який усе-таки книжковий український світ, що він є і що він таки крутиться!

Людмила Золотюк

Дитячі освітні видання: поняття і класифікація

Багато науковців зауважували, що книга в житті дітей відіграє набагато більшу роль, ніж у дорослих. В. Сухомлинський стверджував: «Книги залишаються сплячими велетнями, поки до них не доторкнулася жива вода мудрого розуму та схвильованого серця педагога. Ось тоді велетень оживає» [33, с. 533]. Історично книга асоціювалася з ученням, освітою. Тому в історії розвитку педагогіки і системи народної освіти, виокремлено відносно самостійний тип книги – навчально-педагогічна [30]. За сучасних умов можна розглядати книгу як освітню.

У науковому обігу не існує чіткого пояснення поняття «дитяче видання». Доповнюючи характеристику стандарту, С. Антонова зазначає, що зміст поняття «дитяче видання» характеризує літературу для дітей віком до 18 років. Її мовно-стильова специфіка залежить від вікової диференціації, а тому, як наголошує автор, доцільно у практиці навчання використовувати терміни «література для дітей дошкільного віку», «література для дітей молодшого шкільного віку», «література для дітей середнього шкільного віку», «література для дітей старшого шкільного віку» [10].

У сучасному українському літературознавстві «дитяче видання» семантично ототожнюється з поняттям «дитяча література», «література для дітей», «література для дітей та юнацтва», «твори письменства, які окреслюють царину літератури для дітей і юнацтва», «література дитячого кола читання», що беззастережно змішує поняття «література» і «видання». «Література» – (від лат. litterae – буква, літера) – сукупність писаних і друкованих творів певного народу, епохи, людства, які мають суспільне значення, а також у спрощеному розумінні «літературу» ще розглядають як книги. Тому змість поняття «видання» охоплює не лише поняття «художньої літератури», а й того, що не є «літературою» за своєю сутнісною характеристикою: довідково-розвивальні

тексти (абетки, лічилки, розмальовки, читанки тощо) та навчальні (підручники, посібники, енциклопедії, хрестоматії тощо).

Зауважимо, що термін «дитяча література» використовує в наукових роботах О. Папуша, називаючи її типовим естетичним предикатом, вважаючи її, з одного боку, назвою реальної форми літературного буття, з іншого – ціннісним судженням, метамовною фігурою:

- етимологічною (слово вимагає літературознавчого контексту);
- кондиційною (під дією повсякденних стереотипів редукується до проекту «педагогічного монологу» засобами художнього слова, де дитина – об'єкт впливу, а не суб'єкт розвитку);
- маргіальною (потребує додаткового обґрунтування ще невідрефлексованих координат) [26].

Важливо, що у «Літературознавчій енциклопедії» чітко розрізнено поняття «дитяча література» і «література для дітей». Так, література для дітей – це художні, науково-популярні та публіцистичні твори, написані письменниками для дітей різного віку. Органічним її складником вважається фольклор, якому властиві висока художня й етнопедагогічна культура, багатство жанрів і форм (колискові пісні, забавлянки, скоромовки, загадки, легенди, ігрові сюжети, пісні, думи тощо) [20, с. 285]. Тобто література для дітей має орієнтацію на цільову аудиторію.

Дитяча література, як зазначено в «Літературознавчій енциклопедії», не віддільна від загального літературного процесу: вона формується на ґрунті загальної художньої літератури, тобто літератури для дорослих, на основі законів педагогіки й психології і здійснює єдність принципів мистецтва та педагогіки [20]. Отже, «дитяча література» має педагогічне підґрунтя.

Педагогічний підхід до дитячої літератури розглядає її як допоміжний засіб у навчанні й вихованні дітей. Наприклад, С. Іванюк стверджує, що саме педагогічною спрямованістю, дидактизмом цей різновид художньої літератури відрізняється від інших [15].

Дослідниця болгарських дитячих видань М. Славова зазначає, що віковий критерій у дитячій літературі моделює особливий тип естетичної комунікації між письменником (доросла людина) і реципієнтом (дитина), коли дорослий актуалізує дитяче в собі і прагне творчої реалізації через дитячий код, а дитина стає «співавтором» із вирішальним голосом при виборі репертуару і стратегії тексту, що забезпечують його «потенціал сприйняття». Позиція дитини в

тексті простежується за допомогою «рольових ігор» автора, а позиція дорослого – використанням дитячого досвіду й формуванням художнього образу на підставі уявлень письменника про дитяче бачення світу [16, с. 64].

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що дані поняття мають змістовні відмінності й тому не є тотожними. Адже саме поняття «література» з орієнтацією на дитину не включає дитячих видань власне освітнього характеру.

Вживаючи термін «дитячі видання», Т. Давидченко стверджує, що їх типи за цільовим призначенням склалися поступово в процесі розвитку держави, суспільства та за мірою диференціації всієї видавничої системи. Нині сформовано сукупність різних типів видань для дітей за цільовим призначенням. Дослідниця виокремлює п'ять основних видів: пізнавальні, розважальні, навчальні, художні, наукові. Такий поділ ґрунтується на виховних засадах та симбіозі трьох основних педагогічних функцій (виховна, навчальна, розвивальна), на які орієнтовані дитячі видання [9].

Виділимо групи дитячих видань за віковою періодизацією відповідно до ДСТУ 29.6-2002. «Видання для дітей. Поліграфічне виконання. Загальні технічні вимоги»:

I група – видання для дітей віком до 5 років включно;

II група – видання для дітей віком від 6 до 10 років включно;

III група – видання для дітей віком від 11 до 14 років включно;

IV група – видання для підлітків від 15 до 18 років включно [13].

Зауважимо, що етапи психологічного розвитку дитини швидко змінюються – вони короткотривалі й насичені. Тому від народження й до п'ятирічного віку дитина перебуває у полі різноманітних інтересів. За п'ять років людина проходить щонайменше два етапи: до трьох років вона пізнає світ навколо себе, а після трьох – починає усвідомлювати себе як частину всесвіту. Тому названих основних етапів достатньо для того, щоб переосмислити вікову градацію, представлену в державних стандартах. Це питання у своїй праці досліджувала Е. Огар, яка вважає названий вище поділ надто формальним. Дослідниця наводить аргументи на користь того, що у своєму психофізичному розвитку дитина проходить значно більше етапів. Дорослішання дитини, зазначає науковець, супроводжується динамічним розвитком інтелекту, зміною світогляду, естетичних уподобань та інформаційних потреб, а також мотивів читаць-

кої поведінки. Е. Огар наводить поглиблену диференціацію реципієнтів дитячої книги:

- видання для дітей віком від 2 до 3 років. Книжка як іграшка, що знайомить дитину з навколишнім світом та привчає її до спілкування з книгою як засобом отримання нової інформації;
- видання для дітей віком від 3 до 6 років (період раннього дитинства). Спроби самостійного читання. Сприйняття інформації на рівні окремих слів;
- видання для дітей віком від 6 до 8 років (період власне дитинства). Це період повноцінного систематичного навчання, коли книга стає предметом активної розумової роботи;
- видання для дітей віком від 9 до 11 років (період зрілого дитинства). Період соціалізації дитини, коли вона усвідомлює себе активним учасником усього, що відбувається довкола неї;
- видання для дітей віком від 11 до 15 років (підлітковий період). Розвиток самосвідомості. Зі спостерігача дитина перетворюється на активного учасника навколишнього життя. У цей період стрімко розвиваються інтереси дівчачої та хлоп'ячої читацької аудиторії;
- видання для дітей віком від 15 до 17 років (період юнацтва). Це вже власне наймолодша з дорослих вікова категорія з відповідними потребами різнобічного читання [25, с. 31].

Як зазначає Е. Огар, дитина готова до контакту з книжкою вже у віці двох років, а то й раніше. Для прикладу, користувачами американських бібліотек можуть стати діти у віці 18 місяців, а 3–4-річних малюків тут розглядають як цілком серйозну читацьку аудиторію.

Ураховуючи зазначене вище, сформулюємо визначення «дитячі видання» – це інтелектуально-матеріальні ресурси з опорою на педагогічну характеристику і вікову диференціацію.

Підґрунтям для окреслення базових понять дослідження є вивчення дефініції «освітні видання». Як показав аналіз джерел із фаху (редакторсько-видавнича галузь), у професійній лексиці поняття «освітні видання» практично не використовується. Як правило, термін «освітні видання» ототожнюється з терміном «навчальні видання». У межах дослідження зазначені терміни розглядаємо як синоніми. Відповідно до характеристики поняття «освітні видання» будемо інтерпретувати на основі СОУ 22.2-02477019-07:2012 «Поліграфія.

Підручники і навчальні посібники для середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Загальні технічні вимоги», де зазначено, що навчальні видання поділяються залежно від вікової категорії учнів, від характеру інформації, від навчальних дисциплін [28]. Розгорнуту характеристику подано у таблиці.

Таблиця 1

Класифікація освітніх видань

№	Ознака	Характеристика	Приклад
I	Вікова категорія учнів	для молодшого шкільного віку	6-10 р. включно, учні початкової школи
		для середнього шкільного віку	11-14 р. включно, учні V-VIII класів
		для старшого шкільного віку, підлітків	15-18 р. включно, учні IX-XII класів, спеціальних середніх загальноосвітніх навчальних закладів і абітурієнтів
II	Характер інформації	підручники	шкільна програма
		навчальні посібники	хрестоматія, курс лекцій, прописи тощо
		практикуми	задачник, робочий зошит, завдання для контролю засвоєння знань тощо
III	Навчальні дисципліни	гуманітарні	буквар, читанка, видання з мовознавства, літератури, історії, суспільствознавства, психології тощо
		математичні	видання з арифметики, математики, алгебри, геометрії, логіки, інформатики тощо
		природничі	видання з природознавства, екології, астрономії, фізики, хімії, географії, біології тощо
		спеціальні	видання для професійної освіти тощо

Дамо додаткове обґрунтування авторської класифікації дитячих освітніх видань:

- нормативні дитячі освітні видання (буквар/абетка, підручник, навчальний посібник, практикум, хрестоматія);

- довідкові дитячі освітні видання (словник, енциклопедія, довідник, атлас);
- періодичні дитячі освітні видання (журнал/часопис);
- художньо-авторські дитячі освітні видання (розмальовка/розфарбовка, книжка-іграшка).

За ДСТУ 3017-2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення», *підручник* – це навчальне видання зі систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі й офіційно затверджене як таке [12, с. 14]; книга, за якою вивчають навчальний предмет, посібник [22, с. 661]; книга, у якій системно викладено інформацію з певної галузі знань і яку використовують у системі освіти на різних рівнях, а також для самостійного навчання [27].

Дослідник філософії підручника Ю. Кузнецов зазначає, що підручник – наймасовіша в світі книга, яку найглибше прочитують і яка є найбільш важливою для людини, що в соціально-психологічному значенні підручник (якщо розуміти під цим поняттям усю сукупність підручників, що супроводжують людину впродовж усього її життя) є авторитетом – духовною опорою, на яку переноситься роль учителя, батька (на якомусь етапі життя – і найвищого авторитету) [17, с. 14].

Навчальний посібник – навчальне видання, що доповнює або частково (повністю) замінює підручник та офіційно затверджене як таке [12, с. 14]; книжка або наочне приладдя, карта і т. ін., що використовується у процесі навчання; довідкове видання з певної галузі знань [21, с. 825]; видання, яке частково доповнює або замінює підручник у викладі навчального матеріалу з певного предмета, курсу, дисципліни або окремого його розділу, офіційно затверджений як такий [20].

Практикум – навчальне видання практичних завдань і вправ, що сприяють засвоєнню набутих знань, умінь і навичок [12, с. 15].

Хрестоматія – збірник вибраних творів або уривків із них, складений як навчальний посібник [23, с. 717]; навчальне видання літературно-художніх, історичних та інших творів чи уривків із них, які є об'єктом вивчення [12]; навчальне видання літературно-художніх, історичних, наукових чи інших творів або їх частин, які є об'єктом вивчення певного навчального предмета, курсу, дисципліни відповідно до офіційно затвердженої навчальної програми [34].

Словник – книга, в якій в алфавітному чи тематичному порядку подано слова якоїсь мови (із тлумаченням, перекладом на іншу мову і т. ін.) [23, с. 329]; довідкове видання упорядкованого переліку мовних одиниць (слів, словосполучень, фраз, термінів, імен, знаків), доповнених відповідними довідковими даними. Розрізняють такі різновиди словників: енциклопедичний, мовний, тлумачний, термінологічний [12]; упорядкований в алфавітному чи тематичному порядку список заголовних слів, лексикографічно опрацьованих [31]. Французький письменник Анатоль Франс назвав словник «всесвітом, розташованим в алфавітному порядку» [Цит. за: 32].

Енциклопедія – науковий довідник, що об'єднує найважливіші відомості з усіх галузей знань чи будь-якої однієї галузі, розміщених в алфавітному або тематичному порядку [20, с. 647]; збірка наукових відомостей і довідок на різні теми, призначена для широкого кола читачів [13]; довідкове видання, зведення основних відомостей з однієї чи всіх галузей знання та практичної діяльності, викладених у коротких статтях, розташованих за абеткою їхніх назв або в систематичному порядку. Розрізняють: універсальну (загальну), спеціалізовану (галузеву), регіональну (універсальну або спеціалізовану) енциклопедії [12].

Довідник – книжка, що містить короткі відомості з певних питань [20, с. 569]; довідкове видання прикладного характеру, побудоване за абеткою назв статей або в систематичному порядку. Довідники розрізняють за цільовим призначенням: науковий, громадсько-політичний, виробничо-практичний, навчальний, популярний, побутовий, а також за характером інформації: статистичний, біографічний, бібліографічний тощо [12]; упорядкований предметний матеріал, книга, що містить узагальнені, стислі впорядковані відомості з певних галузей науки, професій тощо [10].

Атлас – укладений за певною системою і виданий у формі альбому або книжки збірник географічних, історичних та інших карт; збірник таблиць, малюнків, креслень і т. ін. [21, с. 46]; альбом зображень різних об'єктів (карти, креслення, малюнки та ін.), що пропонується з метою навчання або практичного використання [12]; тематична, детально опрацьована збірка карт, ілюстрацій, таблиць [4].

Книжка-іграшка – видання особливих конструктивних форм, призначене для розумового й естетичного розвитку дітей [12]; видання для дітей, що має

спеціальну форму, яка дозволяє дитяті не лише розглядати і читати його, але і гратися із ним, розкладати або розфарбовувати його, створювати тощо [16].

Книжка-іграшка як оригінальний за конструктивним вирішенням різновид дитячих видань є доволі ефективним засобом розумового й естетичного розвитку дітей [24, с. 64]. Книжки-ігри є чудовим інструментом «логіко-поняттєвого розвитку» [2], інструментом формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності, активності та самостійності маленького реципієнта.

С. Вачкова у праці «Технология использования книжки-игрушки при обучении» зазначає, що у книжці-іграшці є чудовий наочно-навчальний засіб і пропонує книжку-іграшку розглядати як альтернативу читанки [6].

За стандартом ДСТУ 3017–2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення», розрізняють такі різновиди книжок-іграшок: книжка-ширмочка, книжка-вертушка, книжка з ігровим задумом, книжка-панорама, книжка-витівка, книжка-фігура [13]. Однак, така класифікація не є повною, адже вона не відображає реального асортименту дитячих книжкових видань. Досить вичерпну класифікацію різновидів книжки-іграшки подає Е. Огар. Вона пропонує розрізняти такі види: книжка-«забавка», музична книжка-іграшка, книжка-«розкладанка», книжка-«шопка», книжка-«куліска», книжка-«вирубка», книжка-«панорамка», «ажурна» книжечка, книга із серії «доторкнися і відчуй», а також пальчикова книжка-іграшка [24, с. 64]. С. Антонова частково користується класифікацією, поданою в Державному стандарті, і зазначає такі різновиди книжок-іграшок: книжка-ширмочка, книжка-гармошка, книжка-вертушка, книжка з ігровим задумом, книжка-панорама, книжка-витівка, книжка-поробка [3]. Б. Валуєнко у своїй книзі «Архітектура книги» класифікує книжки-іграшки так: книжка-«розмальовка», книжка-«висічка», книжка-«куліска» [5, с. 189].

Зауважимо, що освітні видання мають дидактичні елементи, наповнені глибоким змістом; управлінські прийоми, які передбачають самостійне вирішення завдань; естетичні засоби, спрямовані на розвиток мислення, уваги та пам'яті дитини. Їхні тексти загалом відповідають покладеним на них функціям: пробуджувати позитивне зацікавлення знаннями, пропонувати їх у доступній до засвоєння формі. Автори підручників ефективно застосовують науково-популярний стиль для роботи з учнями, зокрема такі його елементи,

як експресивність і суб'єктивність мови, її конкретність та образність, доступність, виразність, динамічність, мотиваційність, діалогічність тощо.

Освітні видання стимулюють розвиток загальнокультурних інтересів дітей, інтелектуальних здібностей учнів, формування світогляду. У таких виданнях через матеріали навчального та виховного характеру відображено тенденції суспільства в цілому.

Отже, дитячі освітні видання – це ті видання, які спрямовані на розвиток, навчання та виховання дитини із врахуванням психолого-педагогічних особливостей вікової диференціації, що сприятимуть формуванню особистості.

Нині дитячі освітні видання закономірно привертають увагу не тільки укладачів дитячих освітніх, а й представників інших галузей науки: редакторів, видавців, психологів, менеджерів. Тому як вид наукової, інтелектуальної, суспільно-культурної, фахової діяльності, формування професійної культури майбутніх редакторів має бути системою певних дій, операційно забезпечених. Як зазначає О. Леонтьєв: «Людська діяльність не існує інакше, ніж у формі дії або ланцюга дій» [19, с. 154].

Використані джерела і література:

1. Акопов А. И. Методика типологического исследования периодических изданий (на примере специальных журналов) / А. И. Акопов. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1985. – 95 с.
2. Альтхауз Д. Цвет-форма-количество : опыт работы по развитию познавательных способностей детей дошкольного возраста / рус. пер. под ред. В. В. Юртайкина. – Москва : Просвещение, 1984. – 64 с., ил.
3. Антонова С. Г. Редакторская подготовка изданий / С. Г. Антонова, В. И. Васильев, И. А. Жарков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook082/01>
4. Атлас [Електронний ресурс]. – Режим доступа: [http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%82%D0%BB%D0%B0%D1%81_\(%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%82%D0%BB%D0%B0%D1%81_(%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0))
5. Валуєнко Б. В. Архітектура книги / Б. В. Валуєнко. – Київ : Мистецтво, 1976. – 212 с.
6. Вачкова С. Н. Технология использования книжки-игрушки при обучении чтению / С. Н. Вачкова // Начальная школа. – 2005. – № 2. – С. 16–20.
7. Грипич С. Книжкова культура як складова сучасної духовної культури / Світлана Грипич // Вісник книжкової палати. – 2012. – № 1. – С. 12–18.
8. Давидченко Т. Структурно-функціональні особливості преси для дітей періоду незалежності України [Електронний ресурс] / Т. Давидченко. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net>
9. Давидченко Т. Типологічна класифікація дитячих періодичних видань в Україні [Електронний ресурс] / Т. Давидченко. – Режим доступа: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2316>
10. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Мова дитячої літератури // Українська мова : енциклопедія / Н. Я. Дзюбишина-Мельник. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 347–348.
11. Довідник [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA>

12. ДСТУ 29.6-2002. Видання для дітей. Поліграфічне виконання. Загальні технічні вимоги. – Київ : Держстандарт України, 2002. – 18 с.

13. ДСТУ 3017-2015. Видання. Основні види. Терміни та визначення. – Київ : Держстандарт України, 2016. – 38 с.

14. Енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%8F>

15. Камишанова Н. Як зацікавити учня книгою / Н. Камишанова // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2004. – № 2. – С. 64.

16. Кіліченко Л. М. Українська дитяча література / Л. М. Кіліченко. – Київ : Вища шк., 1988. – 165 с.

17. Книжка-іграшка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D0%BA%D0%B0%D0%B8%D0%B3%D1%80%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%B0>

18. Кузнецов Ю. Філософія підручника / Юрій Кузнецов // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1/4. – С. 14–21.

19. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : у 2-т. / А. Н. Леонтьев. – Т. 1. – М. : Педагогика, 1983. – 392 с.

20. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – Київ : Академія, 2007. – Т. 1. – 608 с.– (Енциклопедія ерудита).

21. Навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA

22. Новий словник української мови : у 3 т. / [уклад. В. Яременко, О. Сліпущо]. – Вид. 2-ге, випр. – Київ : Аконін, 2007. – Т. 1. А-К. – 926 с.

23. Новий словник української мови : у 3 т. / [уклад. В. Яременко, О. Сліпущо]. – Вид. 2-ге, випр. – Київ : Аконін, 2007. – Т. 2. К-П. – 962 с.

24. Новий словник української мови : у 3 т. / [уклад. В. Яременко, О. Сліпущо]. – Вид. 2-ге, випр. – Київ : Аконін, 2007. – Т. 3. П-Я. – 862 с.

25. Огар Е. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Е. Огар. – Львів : Аз-Арт, 2002. – 160 с.

26. Папуша О. Дитяча література як марґінес літературознавчої теорії: до проблеми конституювання об'єктів наукового дискурсу // Слово і Час. – 2004. – № 12. – С. 20–26.
27. Підручник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA>
28. Підручники і навчальні посібники для середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Загальні технічні вимоги. СОУ 22.2-02477019-07:2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/rozdil/standarty/sou-222-02477019-072012-pidruchnyky-i-navchalni-posibnyky-dlya-serednikh-zahalnoosvitnikh-navchalnykh-zakladiv.html>
29. Редакторская подготовка изданий: [учебник] [Электронный ресурс] / С. Антонова, В. Васильев, И. Жарков и др. – Москва : Изд-во МГУП, 2002. – 468 с. – Режим доступу: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook082/01/>
30. Грипич С. Книжкова культура як складова сучасної духовної культури | Світлана Грипич // Вісник Книжкової палати, 2012. – № 1.– С. 12–18.
31. Словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA>
32. Словник. Види та типи словників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://znatok.ua/ua/dictionaries>
33. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. – Київ : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – 533 с.
34. Хрестоматія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8>

З історії книги: дитячі освітні видання

Проблема становлення та розвитку дитячих освітніх видань широко розглянута в історико-педагогічних, теоретико-методологічних, науково-методичних дослідженнях. Науковці вивчають наратив української дитячої літератури від зародження до сьогодення (О. Папуша) [49]; етапи підготовки дитячої літератури від появи концепції видання до його відправлення у видавництво, алгоритм роботи редактора над виданням (Е. Огар [45], Стаднійчук [68]); жанрово-тематичний аспект дитячої літератури та структурно-функціональні особливості преси для дітей періоду незалежності України (Т. Давиденко [11], З. Жук [18]); спадщину письменників із позиції теорії та практики дитячої літератури (В. Гутенна [11], С. Присяжнюк [57]; О. Єфімов [17]; мовлений аспект дитячих освітніх видань (Н. Дзюбишина-Мельник [14]).

У Конвенції ООН про права дитини (1989) ідеться про право дітей на фізичний, розумовий, духовний, моральний, соціальний розвиток, здобуття освіти й інформації (ст. 6, 17, 23, 27, 28). Тому в кожній цивілізованій державі існують дитячі освітні видання, спрямовані на задоволення читацьких потреб найменших громадян.

Історія вивчення книги як феномена культури починається з XVI ст., коли французький філософ-гуманіст Мішель Монтень (1533–1592) першим висловив ідею про книгу як продукт культури і вищої культурної цінності. Італійський гуманіст Паоло Верджеріо (1370–1444) стверджував, що у книгах – головний інструмент збереження родової людської пам'яті, який перевищує за своєю ефективністю всі інші способи передавання досвіду і досягнень від одного покоління до іншого. Англійський філософ та історик Френсіс Бекон (1561–1626) вважав книгодрукування насамперед проектом

прикладного знання: природа для нього – це книга, а саме читання робить людину – Людиною [25].

Аналіз проблеми становлення та розвитку дитячих освітніх видань проведемо з опорою на принцип діахронії (від грец. *dia* – через/крізь і *chronos* – час). Принцип діахронії використовується в суспільних науках, літературознавстві як історичний підхід до явищ, які досліджуються [61, с. 337].

За дослідженнями французького соціолога, письменника, журналіста Робера Ескарпі, книга у своєму розвитку пройшла п'ять етапів або «зрушень»: перший етап – сувій, прадавня форма книги; другий етап – кодекс, який виготовлявся спочатку з пергаменту, а потім – із паперу; третій етап починається із винаходу книгодрукування в XV ст. німецького новатора Йоганна Гутенберга; четвертий етап починається з появи у XIX ст. машинної поліграфічної техніки; п'ятий етап пов'язаний із появою дешевої книги в паперовій обкладинці, що отримала назву «пейпербек». Ця новинка, стверджував французький соціолог, і викликала «революцію у світі книг», значне кількісне зростання друкованої продукції [44, с. 21–22].

У зазначеному контексті канадський учений М. Маклюєн виділяє три основні етапи розвитку друкованого слова:

I. Первісна дописьменна культура з усними формами зв'язку і передачі інформації, заснована на принципах колективного способу життя, сприймання й розуміння навколишнього світу.

II. Писемно-друкована культура («галактика Гутенберга») – епоха дидактизму і націоналізму, що стала поштовхом до нового уявлення про групову спільноту, яка породила книгодрукування, перетворивши місцеві мови на засоби масової комунікації.

III. Сучасний етап «глобального села», який відроджує природне аудіовізуальне, багатовимірне сприйняття світу і колективність, але на новій електронній основі – через заміщення письменно-друкованих мов спілкування радіотелевізійними і мережевими засобами масових комунікацій.

Вітчизняну видавничу традицію досліджують із акцентом на джерела праукраїнського писання. Так, історію праукраїнського книгописання М. Брайчевський розглядає в такій послідовності:

1. «Літопис Аскольда» як найдавніша історіографічна пам'ятка України-Руси (883);

2. Пауза в літописній традиції, пов'язана із захопленням Києва Олегом (кін. X ст.);

3. Укладення нового літописного зведення за часів Володимира, який увібрав історичні матеріали, накопичені за час християнізації Русі, починаючи від Літопису Аскольда (996);

4. Новий літописний кодекс, укладений за безпосередньою участю Ярослава Мудрого (1037);

5. Літописне зведення ієромонаха Печерського монастиря Никона (середина XI ст.);

6. «Початкове зведення» ігумена Печерського монастиря Івана (1093);

7. «Повість временних літ» Нестора-літописця, в якій зведено та критично оцінено весь наявний досі рукописний матеріал від Літопису Аскольда (бл. 1113);

8. Друга і третя редакції «Повісті временних літ», яку здійснили Сильвестр і Мстислав. Саме від цих редакцій починається епоха численних і не зовсім точних переписувань попередніх рукописних текстів, створених на праукраїнських землях. Виокремлюють Лаврентіївський (кін. XIV ст.) та Іпатіївський (кін. XV ст.) рукописи.

Періоди книготворення для дітей за Н. М. Вернигорою:

I. Період становлення та розвитку давньоукраїнських навчальних видань для дітей (друга половина XVI ст. – перша половина XVII ст.): світська книжка (Буквар) та релігійна книга (Часослов, Псалтир).

II. Період утвердження та розвитку світської навчальної книги (друга половина XVII ст. – XVIII ст.): увиразнення тематики, зміни у стилістиці, поява перших авторських текстів.

III. Період типологічного розвою видавничої продукції для дитячої аудиторії (XIX ст.): нове типологічне розгалуження книжки навчальної та художньої [7, с. 70].

Однак автори, розглядаючи еволюцію книги, практично не виділяють загальні світові й вітчизняні традиції становлення та розвитку дитячих освітніх видань.

Проаналізуємо етапи книготворення дитячих освітніх видань з опорою на способи виготовлення книги: I – зародження процесу книготворення: загальні світові ознаки; II – поява книгодрукування: розвиток світських і релігійних видань (XIV ст. – XVII ст.); III – становлення та розвиток дитячих видань:

урізноманітнення типології, тематики, жанрів (XVIII ст. – XIX ст.); IV – розширення спектру дитячих видань на книжковому ринку (XX ст. – XXI ст.).

Зародження процесу книготворення: загальні світові ознаки

Першими «книгами», які дійшли до наших днів, були «кам'яні книги», тобто написи на каменях. Такий матеріал був довговічним, але дуже громіздким, і треба було витратити багато часу та фізичних зусиль, щоб висікти на ньому тексти. Тому людство шукало більш прості й практичні матеріали для письма. Писали на пальмових листках, бамбука, на обструганих дощечках із дерева, шовку, металі, шкірі.

У VII ст. у Китаї з'являється перша ксилографічна книга. Гравюри і текст для такої книги вирізували на дерев'яній дощечці, і вже з неї відтискали по дві сторінки на одній стороні аркуша паперу, який винайшов китаєць Цай Лунсі в 105 р. н. е. Після видруку аркуші складали в одну стопу. Китайська книга починалася з останньої сторінки, згодом так починали свої книги і японці.

Греки і римляни до IV ст. н. е. використовували також книги з дощечок чи пластинок зі слонової кістки, з'єднаних кільцями або ремінчиками. Такі книги, залежно від кількості дощечок, називали диптихом – 2 дощечки, триптихом – 3 дощечки і поліптихом – багато дощок. Сьогодні схоже скріплення використовується у календарях, записниках тощо.

У стародавніх слов'ян слово «књигы» означало вміння писати; грамотність; знання взагалі. Головне соціальне завдання книги – служити розвиткові науки, освіти, допомагати виробництву, задовольняти естетичні потреби, допомагати вести господарство, розважати тощо. Тому за змістом книги поділялися на спеціалізовані, тематичного спрямування (філософські, історичні, мистецтвознавчі, математичні, біологічні, краєзнавчі) та універсальні (галузеві, довідкові, інструктивні тощо) [59].

Наші предки знайшли матеріал, який легко оброблявся і якого було багато, – берест. Тонкий шар березової кори, нарізаний довгими стрічками, скручували у вигляді невеликих звитків. Спосіб письма на бересті – подряпини кістяним шилом.

Книжкова справа як одна з ознак рівня культури народу ніколи не виникала спонтанно. Цей процес зароджувався і розвивався повільно з ураху-

ванням певних обставин і умов. У цьому контексті варто спростувати один із міфів радянської науки, за яким стверджувалося, що витoki рукописної справи необхідно вивчати з кінця IX ст., тобто з часу прийняття християнства на Русі. Однак нові свідчення, гіпотези і відкриття вітчизняних і зарубіжних дослідників переконують про інше. Аргументами щодо існування на українських землях рукописної та книготворчої справи до прийняття християнства князем Володимиром нині виступають піктографічні тексти в печерах і гротах святилища: *«Кам'яна Могила»*, *«Велесова книга»*; давньоукраїнські книги, показані місіонеру Кирилу в Херсонесі 860 р.; реконструйована рукописна пам'ятка IX ст. *«Літопис Аскольда»*.

Коротко охарактеризуємо історичні пам'ятки, які стали поштовхом до розвитку книгодрукування в Україні. *«Кам'яна Могила»* – колекція написів на кам'яних плитах у великих печерах і гротах, вік написання текстів на яких датується VII-III тис. до н. е. Таких печер і гротів виявлено понад 60, а в них – близько 150 текстів, написаних піктографічним письмом. За свідченням учених, ідеться про відкриття святилища-архіву першої у світі держави Аратти, яка була створена в цьому регіоні близько 6200 р. до н. е. Нині *«Кам'яна Могила»* – Національний історико-археологічний заповідник, світова пам'ятка давньої культури в Україні поблизу Мелітополя смт Мирне у Запорізькій області [26].

«Велесова книга» – збірник молитов, легенд, оповідань про давню слов'янську історію. Події, що описані у книзі, охоплюють період приблизно від VII ст. до н. е. до кінця IX ст. н. е. Усі відомості про історію тексту до моменту публікації досліджував емігрант Юрій Миролюбов. Згідно з його твердженнями, *«Велесову книгу»* знайшов у 1919 р. полковник Добровольчої армії Алі Ізенбек у розгромленій поміщицькій садибі в селі Великий Бурлук на Харківщині. Текст книги був вишкрябаний шилом чи випалений на березових (за іншими даними – дубових) дощечках розміром 38 на 22 см, товщиною до 1 см, після чого покриті лаком або маслом та нанизані на ремінець. У 1925 р. Ізенбек оселився у Брюсселі, де познайомився з Юрієм Миролюбовим. У 1954–1959 рр. частина *«Велесової книги»* була опублікована в журналі *«Жар птица»* у Сан-Франциско. Редактор журналу А. Куренков отримав тексти книги від Ю. Миролюбова. Після цього дослідженням *«Велесової книги»* почав займатися М. Скрипник, який у Канаді у 70-х рр. XX ст. опублікував тексти

«Велесової книги». Саме видання Скрипника вважається найбільш повним і точним [5].

Важливим аргументом про витоки рукописної книжкової справи на українських землях ще до прийняття християнства є писемні свідчення. Так, у світовій і європейській історії відомий факт прибуття взимку 860–861 рр. до Херсонеса (столиці Південного Причорномор'я, через яку русичі вели торговельні переговори з греками) болгарського просвітителя і проповідника Костянтина. Саме в Херсонесі Костянтин побачив Євангелію та Псалтир – перші переклади книг Святого Письма мовою давньоукраїнського населення.

«Літопис Аскольда» є однією з перших писемних пам'яток зародження Київської Русі. У другій половині ХХ ст. його опублікував і науково прокоментував відомий український історик М. Брайчевський. «Літопис Аскольда» є писемною пам'яткою про часи правління київського князя Аскольда (860–882).

Сучасний учений-українознавець П. Кононенко, який у багатьох своїх працях досліджував епоху Київської Русі взагалі та «Літопис Аскольда» зокрема, вважає: «А роль “Велесової книги” та “Літопису Аскольда” якраз і полягає у прямому зверненні прапрапращурів до нашої етнонаціональної свідомості й гідності. Обидва твори відображають події другої половини першого тисячоліття нашої ери, віддзеркалюючи й їхню передісторію в причинах і наслідках...» [8].

Про наявність книг у Київській Русі та вміння слов'ян читати знаходимо факти у фольклорі. Наприклад, у билині «Зцілення Іллі Муромця» йдеться про те, що в дорозі до Києва він зробив зупинку, зрубав старого дуба, поставив капличку, а на капличці написав: «Їхав сильний, могутній богатир, Ілля Муромець син Іванович». А перед цим у творі сказано про те, що Ілля – селянський син. Тобто для автора билини цілком природним є те, що селянин уміє писати та читати.

У літописаннях є свідчення про шанобливе ставлення наших пращурів до книги. Так, у «Повісті минулих літ» записано: *«Велика бо користь буває людині од учення книжного. Книги ж учать і наставляють нас на путь покаяння, і мудрість бо, і стриманість здобуємо ми із словес книжних, бо се є ріки, що наповнюють весь світ увесь. Се є джерела мудрості, бо є у книгах незмірна глибина. Ними бо в печалі ми втішаємось, вони є узкою стриманості... Якщо бо пошукаєш ти в книгах мудрості пильно, то знайдеш ти*

велику користь душі... Бо коли хто часто читає книги, то бесідує він із Богом або зі святими мужами».

У XI ст. у Київській Русі склалася певна система шкіл і виховання: школи «книжного вчення», монастирські школи, школи грамоти, жіночі школи. Наприклад, школи «книжного вчення» – школи підвищеного типу, де викладали «сім вільних мистецтв». Особливістю таких шкіл було те, що навчання після прийняття християнства здійснювалось за книжною системою, де головною була робота з книгою, із текстом. Ці школи готували своїх вихованців до діяльності в різних сферах державного, культурного та церковного життя. Прикладом шкіл «книжного вчення» були школа Володимира (988), двірцева школа Ярослава Мудрого (1037) та ін. Остання існувала при Софійському соборі та мала міжнародне значення. Там велось переписування книг, а також навчалися писарі й перекладачі. Саме у школі «книжного вчення» в 1037 р. було започатковано першу на Русі бібліотеку, яка стала відомою [69].

За дослідженням науковців, вищим досягненням педагогічної думки Київської Русі є *«Повчання дітям»* Володимира Мономаха (1096). Твір написаний за аналогією до *«Повчання дітям Ксенофонта»* і є першим у середньовічній Європі педагогічним твором, котрий створила світська особа.

У *«Повчанні дітям»* було обґрунтовано необхідність переходу від релігійно-аскетичного виховання до виховання, яке пов'язане з практичними потребами людини. Володимир Мономах указав на зв'язок освіти з потребами життя і діяльністю особистості; виховання здійснювати не шляхом повчань, а в процесі діяльності добрих справ. У творі висвітлюються важливі проблеми морального, трудового, патріотичного, релігійного виховання. Значне місце у вихованні дітей В. Мономах відводив ролі прикладу старших: ілюструє свої настанови прикладами із власного життя [25].

Із часу свого заснування (XI ст.) Києво-Печерська лавра була релігійним та освітнім центром. Як свідчать *«Києво-Печерський патерик»*, при Лаврі працювали скрипторій (майстерня для переписування книг) і школа, де навчалися не лише монахи, а й діти зі світських сімей.

Зауважимо, що іспанський переписувач книг XI ст. Петрус казав: «Хто не уміє писати – не може оцінити таку роботу. Спробуйте самі, і ви переконаєтеся, яка це велика праця, який тяжкий тягар. Він губить зір, згинає спину, розриває шлунок, завдає шкоди попереку, піддає тривалому випробуванню

усе тіло. Тому, о читачу, перегортай повільно сторінки і стеж за тим, щоб не тримати пальці на тексті. Неосвічений читач, який зумовлює у непридатність текст і книгу, подібний до граду, що знищує урожай землі» [Цит. за: 44, с. 126].

Широкого розповсюдження книга отримала в епоху Середньовіччя. Наприклад, при університетах організовували майстерні з перепису книг – скрипторії. В університетах видавали закони – статuti, у яких використовували заголовні літери – ініціали. На окремих сторінках малювали ілюстрації і розфарбовували їх червоною й зеленою кіновар'ю, лазур'ю, сріблом, золотом. У Європі ксилографічні книги з'явилися в Німеччині та Нідерландах у 1430–1450-х рр.

Наукові факти свідчать, що між 1426 і 1440 рр. існувала книжкова майстерня в нідерландському місті Гарлемі, яку заснував Лауренс Костер (справжнє прізвище – Янсен; бл. 1370–1440). Він був письменний і побожний, прислужував паламарем в одному з міських соборів. Однак маючи дуже мало достовірних фактів про Лауренса Костера, нідерландці створили таку легенду: весняного вечора закоханий Лауренс вийшов за місто на прогулянку, сів над річкою під вербою. Потім зрізав гілку і почав на ній щось вирізати. Через деякий час на гілочці була вирізана перша літера імені коханої. Ще він вирізав поруч свій ініціал. Намір був – подарувати витвір коханий. Година була пізня, і Лауренс вирішив зробити подарунок завтра. Щоб гілочка не забруднилася, загорнув її у клаптик пергаменту. Вранці наступного дня, розгорнувши пергамент, Костер побачив на ньому відбитки двох літер; вони залишилися від соку, який пустила за ніч молода гілка. Цей випадок наштовхнув Лауренса на ідею друкарства: виявляється, книжки можна не лише переписувати від руки, але й створювати за допомогою відбитків. Так виникло припущення використати рухомі літери. Спочатку Лауренс виготовляв відбитки з дерев'яного матеріалу, а потім – з олова в піщаних формах.

Книжки, виготовлені у майстерні Лауренса Костера, не збереглися в повному обсязі, а лише – у фрагментах. Окрім того, на них не відбито ні імені майстра, ні міста, ні дати. Вивчаючи уцілілі фрагменти, збережені в музеях країн Західної Європи, з найбільшою вірогідністю науковці припускають, що головним здобутком майстерні Лауренса Костера була книжка Еміля Доната *«Латинська шкільна граматика»*. Від прізвища автора навіть утворилася загальна назва – донатами називали тоді всі латинські шкільні підручники [41, с. 31–32].

Опрацьований матеріал щодо передумов розвитку рукописної книги, який базується на діалектичній схемі «теза – антитеза – синтез», дає підстави стверджувати, що творення рукописних текстів на різних матеріалах (кам'яних стелах, дереві, кістках, пергаменті, папірусі) відбувалося в умовах складного і тривалого процесу вдосконалення давньоукраїнської писемності.

Реконструйовані давні рукописні пам'ятки засвідчують, що вказаний період характеризується кількома етапами розвитку рукописної книги:

- фіксація набутих знань «чертами і резами» – простих форм і символів, що складали для кожного народу своє піктографічне (малюнкове) письмо;
- використання в письмі, окрім своїх власних знаків, суміші літер грецького і латинського алфавіту;
- запровадження слов'янської абетки Кирила й Мефодія;
- навчали переписувати книги у спеціальних майстернях – скрипторіях;
- започатковано першу на Русі бібліотеку.

Отже, появі друкарства передувало кілька віків розвитку рукописної та ксилографічної книги, упродовж яких зусиллями талановитих майстрів були вироблені ті принципові засади книжкового мистецтва, які потім використали творці першодруків і зберегли донині. Фактично скрипторії і книжкові майстерні при релігійних установах були праобразами друкарень. У цей період кожен автор рукописної чи ксилографічної книги під впливом культурного розвитку своєї епохи особисто визначав якість виготовлення книги, що пропонуємо вважати першоосновами формування професійної культури редакторів.

Поява книгодрукування:

розвиток світських та релігійних видань (XIV ст. – XVII ст.).

Видавнича справа зазнала більшого розвитку з часу винайдення друкарського верстата. Точна дата «народження» книгодрукування не відома, однак історики стверджують, що ідею книгодрукування реалізував німецький винахідник Йоганн Гутенберг. Останнім часом Гутенбергова «одноосібність» сумнівна через нові відкриття. Так, французькі історики стверджують, що книги друкували і в місті Авіньон (Франція) в 1444–1446 рр. Організатором друкарні виявився новоприбулець із Праги (Чехія) Прокопій Вальдфогель, про якого поки що більше нічого і не відомо.

У виникненні та розвитку книгодрукування важливі факти про помічника Лауренса Костера – Фуста (за іншими відомостями – Фауст). Відомо, що Фуст утік від свого господаря, прихопивши не лише секрет технології, але й друкарське приладдя. Він через Амстердам прибув до Кельна, а потім – до Майнца, де відкрив свою друкарню. Саме у Майнці зустрілися Фуст і Йоганн Гутенберг.

За даними українського дослідника І. Михайлина, документально підтверджена версія відкриття друкарства пов'язана саме з іменем німецького сподвижника, який присвятив новій справі все своє життя. Його справжнє прізвище – Генсфляйш, але життєві обставини примусили його взяти псевдонім – Гутенберг. У дитинстві Гутенберг отримав освіту, він належав до шляхти, роду майнцьких аристократів, яких згодом під час повстання вигнали з міста. Так Й. Гутенберг позбувся всього майна, однак першу свою друкарню він заснував у 1438 р. у Страсбурзі. Для налагодження справи книгодрукування необхідні були чималі кошти. Їх у Йоганна Гутенберга не було, і він звернувся до Страсбурзького монастиря Святого Фоми та кількох заможних городян за позикою, запевнивши їх в успіхові справи. Проте успіх був нешвидким – серія експериментів для визначення найкращого рецепту виготовлення гарнітури друкарського шрифту.

Зауважимо, що саме Й. Гутенбергові історія приписує відкриття способу виготовлення друкарських форм із застосуванням рухомих літер, створення ручного словоскладального пристрою для виготовлення відбитків виноградного преса, відкриття рецепта і якості шрифтів та хімічного складу друкарської фарби. Фахівці вважають, що Й. Гутенберг відкрив рецепт друкарського шрифту, яким до ХХ століття користувалася світова поліграфія: 70 частин свинцю, 25 – олова і 5 – сурми потребував для свого встановлення не однієї спроби. Друкарську фарбу, на відміну від усіх попередників, які розчиняли барвники у воді, Й. Гутенберг запропонував виготовляти на олійній основі [40, с. 32–33].

У 1450 р. у Майнці (Німеччина) Йоганн Гутенберг почав друкувати невеликі книги, календарі та листівки, а в 1452 р. завершив чотирирічний видрук Біблії. У своїх книгах Й. Гутенберг зберіг від рукописної книги форму, елементи, накреслення шрифту і залишав вільні місця для вписування ініціалів, заставок і кінцівок. Отже, перша друкована книга в Європі з'явилася в Німеччині у 1450 р. у друкарні Й. Гутенберга.

Книги, видруковані в XV ст., прийнято називати *інкунабулами* (лат. –

«у колисці», тобто на початку книгодрукування). Також у цей час був започаткований *екслібрис* [59]. Поширення друкарства подаємо у таблиці (за дослідженнями І. Огієнка) [46, с. 34].

Таблиця 2

Поширення друкарства

Рік	Країна / місто	Рік	Країна / місто
1464	Італія	1481	Лейпциг
1469	Венеція, Мілан	1482	Данія
1470	Аугсбург, Нюрнберг, Париж	1484	Португалія
1472	Сицилія	1491	Гамбург
1473	Нідерланди, Угорщина	1492	Відень
1474	Іспанія	1498	Тюбінген
1477	Флоренція	1638	Америка Північна
1480	Лондон		

На думку науковців, вагомий внесок у розвиток друкарства зробив краківський видавець Швайпольт Фіоль, родина якого емігрувала з Німеччини до Польщі й мешкала спочатку в Любліні, а потім у Кракові. На той час у Кракові існувала окрема православна церква для українців, які там проживали. Саме від краківських українців Фіоль вивчив мову й кирилицю.

За дослідженнями О. Осадчої, основним ремеслом Ш. Фіоля було вишивання по шовку, але це приносило лише прибуток, однак не давало спокою творчій натурі майстра. У 1489 р. він став «видатним механіком» Кракова, бо сконструював машину для просушування від води копалень.

Не відомо, де, коли і від кого Ш. Фіоль перейняв майстерність друку. За історичними джерелами, саме після поїздок до Німеччини він змайстрував наступну свою диво-машину. Тому, ймовірно, Ш. Фіоль перейняв майстерність друку від невідомого німецького майстра. Його робота не поступалася якістю роботі німецьких майстрів і була схожою за технологією.

За різними даними, Ш. Фіоль розпочав друкарську справу приблизно в 1489 р., прийнявши на роботу майстра, який виготовив для нього шрифт. Ним був також краківський німець Рудольф Борсдорф [48, с. 22–23].

Науковці стверджують, що перші книги слов'янського кириличного алфавіту – «*Октоїх*» та «*Часослов*» – видані у Кракові приблизно у 1491 р.

Оформлення всіх книг, які видав Ш. Фіоль, – доволі скромне, проте всі гравюри виготовлені на високому художньому рівні. Шрифт видань – чіткий, декоративний, має окремі готичні ознаки, друк двопробний з однієї форми.

Видавнича продукція раннього періоду розвитку друкарства відзначається тенденцією до урізноманітнення тематичного спектру друків. Успадкувавши від майстрів рукописання традицію підготовки книг для потреб церкви, друкарські цехи поступово розширюють тематичний діапазон друків. Уже із середини XVI ст. можна зауважити про формування такої тематики видань: богослужбові, полемічні (наукові), навчальні, ін.

Перші освітні дитячі видання датуються 1574 р., коли Іван Федоров надрукував перший у Східній Європі друкований підручник – «*Буквар*». Для його укладання використано відомі раніше рукописні посібники для вивчення грамоти, граматичні статті з рукописних збірників різного походження. Так, після літер і складів уміщено добірку найважливіших молитов, пізніше – уривки з Книги притч Соломонових про необхідність навчання, моральні сентенції [23].

Перша сторінка «*Букваря*» – це абетка: розташування літер подано в усталеній традиції на той час. Згідно з нормами того часу абетка подається також у зворотному порядку з метою кращого засвоєння. Наступний розділ – дво- і трилітерні сполучення – це доцільна методика вивчення складів.

У другій частині «*Букваря*» запропоновано тексти для читання та заучування напам'ять. Це традиційна методика навчання в південних і східних слов'ян. Книжка закінчується сентенціями про користь навчання, також є уривки з книги притч Соломонових та звернення до батьків про значення виховання дітей. Усе обґрунтовується уривками з послань апостола Павла. Отже, буквар був розрахований і для дорослих [2, с. 76].

З усього тиражу львівського «*Букваря*» І. Федорова до наших днів зберігся лише один примірник, який ще у XVII ст. привезли з України до Італії. У 30-х рр. XX ст. він з'явився в бібліотеці Гарвардського університету (США). Пізніше «*Буквар*» І. Федорова передруковували у друкарнях Києва, Львова, Чернігова, Почаєва [7, с. 34–35].

Зауважимо, що в Острозі (нині територія Рівненської обл., Україна) 18 червня 1578 р. Іван Федоров ще раз видав «*Буквар*» («*Азбуку*»). До нашого часу

дійшло два його примірники: один зберігається у Королівській бібліотеці у Копенгагені (Данія), а другий – у бібліотеці м. Готи (Німеччина) [12].

Першим українським друкованим словником є церковнослов'янсько-український словник, який уклав український мовознавець, письменник, перекладач, богослов Лаврентій Зизаній. Словник видано у 1596 р. у Вільні (Литва) під назвою *«Лексис Сирѣчь РеченіА, Вѣкрат(ъ)цѣ събран(ъ)ны. И из слове(н) скаго языка, на просты(й) Рускій ДіАле(к)ть Истол(ъ)кованы»*. Видання починається букварем «Наука ку читаню и розумѣню писма слове(н)ского. Ту ты(ж) ѡ стѡй тройци, и ѡ вѣчловеченїи г(с)дни» і різними молитвами. Реєстр «Лексису» налічує 1 061 слово церковнослов'янської мови, більшість із яких загальні назви. Л. Зизаній уводить у реєстр лише невелику кількість іншомовних слів, засвоєних церковнослов'янською мовою до кінця XVI ст. У «Лексисі» вперше наведені синонімічні ряди, пояснення, грецькі відповідники та джерела реєстрового слова.

Перший словник, у якому старослов'янська лексика перекладалася на тогочасну книжну літературну мову, було створено наприкінці XVI ст. Саме український письменник, драматург І. Котляревський до своєї поеми «Енеїда» додав словничок, який вважається першим словником сучасної української мови.

Вагомий внесок у розвиток дитячих освітніх видань зробив Мелетій Смотрицький, який у 1619 р. видав *«Граматику»*. «Грамматика» М. Смотрицького – велика за обсягом, насичена різними прикладами, поясненнями, винятками з правил, указівками. У передмові автор звертається до вчителів і учнів, зосереджує їхню увагу на великому значенні граматики у вивченні мови, складанні тексту. Автори навчального посібника «Історія культури України» В. Бокань і Л. Польовий зазначають, що: «“Грамматика” М. Смотрицького – це важливий документ педагогічної і методичної думки XVII століття. Він наголошує, що вчителі відповідальні за те, щоб діти “часу даремно не витрачали, поглиблювали свої знання”» [6, с. 77].

Багато навчальної літератури випускали друкарні при братських школах. Наприклад, у Львівській братській друкарні було видано збірник «О воспитанїи чад» (1609), а з богослужбових книг видавалися ті, що були корисними в шкільному навчанні – «Часослов» (1609), «Псалтир» (1615) [25].

Із 1614 р. у Києво-Печерській лаврі почала працювати друкарня, що

відіграла велику роль у розвитку освіти, науки і культури українського народу. Перші датовані книги, видані цією друкарнею, – «Каноник» (1614) та «Часослов» (1616). Усі лаврські видання мають високий поліграфічний рівень, гарний шрифт, професійне оформлення [2, с. 68]. Із теологічною літературою Лаврська друкарня видавала для братських шкіл букварі та граматики, за якими навчалися діти у школах церковнослов'янської, грецької і латинської мов.

Зауважимо, що Лавра випускала теж книги для широкого кола читачів. Наприклад, книжка «*Vірші*» (1622) складена з поезій ректора Київської братської школи К. Саковича, присвячених гетьману П. Сагайдачному і Війську Запорозькому, «*Лексикон словеноросский ѥ имен толкование*» (1627), котрий уклав П. Беринда, а також відома історична хроніка «*Києво-Печерський патерик*» – колективна праця монахів Києво-Печерської лаври, «*Синопис*» І. Гізеля – історичний огляд України до 70-х рр. XVII ст.

Зазначимо, що Лаврські книги були вишукано оздоблені. Великий внесок у цю справу зробив відомий гравер Ілля, який майстерно зобразив понад 500 гравюр, на багатьох із них відображено життя, побут і пам'ятки Печерського монастиря. Над оформленням книг для Лаврської друкарні працювали також Федір і Макарій (прізвища невідомі), Леонтій Тарасович, Данило Галяховський. Поряд із канонічними зображеннями вони вводили побутові сцени, портрети сучасників. Чільне місце в оздобленні лаврських видань має українська орнаментика, зразки народного мистецтва [6, с. 69]. На цей час сформували основні елементи книги, принципи її оформлення, редагування, виготовлення та розповсюдження книг.

У XVII ст., у добу посилення соціальної і національно-визвольної боротьби в Україні, значних успіхів досягла шкільна освіта, яку очолювали братства. Тогочасні школи потребували підручників, посібників і словників. У системі освіти XVI–XVII ст. великого значення надавалось вивченню церковнослов'янської мови. Так, на сторінках церковних книг траплялося чимало «проізвольників» – записів, котрі зробили ті, хто, читаючи, сам вписував на полях пояснення слів, незрозумілих іншим читачам. Це підтверджує те, що потреба у словниках існувала ще за часів Київської Русі [24].

У 1627 р. у Києві письменник і друкар Памво Беринда видав «*Лексиконъ славеноросский и имень тлъкованіе*». Словник складався із двох частин і пояснював 6 982 слова: переклади церковнослов'янських термінів, імен, назв

предметів українською мовою. Словник мав велике значення для дослідження розвитку мовної культури українців та сучасної української мови.

Перша із праць рукописна переробка «Лексису» П. Беринди невідомого автора – «*Синоніма славеноросская*». У «Синонімах» подається понад 5 тисяч російських слів із українськими або «словенськими» відповідниками.

У Московському Печатному дворі 30-х рр. XVII ст. помітною була діяльність Василя Бурцова-Протопопова, який із 1633 по 1642 рр. видав 17 книжок навчальної літератури. Наприклад, він видав «Азбуку» тиражем у 6 тисяч примірників. Навчальна література мала настільки великий попит, що В. Бурцов змушений був перевидати ще раз свою «Азбуку» в 1637 р.

У 1648 р. у Москві вийшла книга українського та білоруського вченого-філолога Мелетія Смотрицького «*Слов'янська граматика*», яка була доповнена текстами з творів Максима Грека, а також прикладами граматичного розбору речень. На той час ця книга М. Смотрицького була видатним науковим твором, нею користувалися у школах ще й у XVIII ст.

Першими книжками для дітей із картинками були видання Біблії та букварів. У 1658 р. була видрукована книга Яна Коменського «*Світ чуттєвих речей у картинках, або Зображення і найменування всіх найважливіших предметів у світі і дій в житті*». Підручник призначений як для навчання дітей латинської мови у школі, так і в сім'ї. Уперше в історії навчальної літератури книга для дітей багата на ілюстрації: 150 майстерних малюнків створив сам Коменський. Підручник перекладений багатьма мовами і протягом більш як півтора століття служив зразком книги для початкового навчання дітей [22].

Розвиток дитячих освітніх видань прискорило друкування словників. Так, «словниками», або «лексиконами» часто називали «енциклопедичні вигадання». У 1674 р. у Парижі (Франція) Луї Морер друкує «*Великий історичний словник*». На його сторінках подано визначення поняття «книга»: «Книга – збір деякої кількості листів, сполучених разом, на яких що-небудь написано або надруковане» [Цит. за: 44, с. 516]. Як контрверсія праці Морера задуманий «*Історичний і критичний словник*» П'єра Бейля, виданий у Парижі в 1695–1697 рр. Він мав антиклерикальний характер, передбачаючи раціоналізм і скептицизм XVIII ст.

У 80-х рр. XVII ст. видатний білоруський учений, письменник і педагог

Симеон Полоцький, прибувши на запрошення царя Олександра Михайловича до Москви, став вихователем царських дітей. Завдяки йому пожвавилася книговидавнича справа у Москві. С. Полоцький звертав велику увагу на видання навчально-дидактичного характеру і, зокрема, букварі. У 1679 р. він видав *«Букварь языка славенска, сиречь начало учения детям хотящим учиться чтению писаний»*. Аби полегшити навчання для учнів, у «Букварі» червоною фарбою були надруковані заголовки, буквиці та «червоні рядки» [24, с. 331].

У Росії в березні 1692 р. Каріон Істомін, який при дворі царя Олексія Михайловича був учителем царських дітей, показав матері Петра I, Наталії Кирилівні, *«Буквар славенороссийских писмен з утворенні речей і з повчальними віршами»* і просив її зберегти «Букваря» до вчення царевича, якому на той час виповнилися два роки. Такий же підручник був презентований і цариці Праськов'ї Федорівні (дружина царя Івана), у якої підростали три дочки [43, с. 479].

Знаменита праця Каріона Істоміна, який називають *«Малим Букварем»*, існує в декількох рукописних варіантах. Рукописи ці були в 1916 р. детально вивчені І. Тарабриним. Вважається, що вони написані близько 1691 р., а в 1694 р. з'явився і друкований «Буквар». Це суцільно гравіроване видання, в якому ілюстрації і текст були гравіровані на міді й з отриманих у такий спосіб формових пластин віддруковані. Ім'я гравера зазначено на останній сторінці видання: *«Сі Буквар вигайдаї Ієромонах Каріон, а знаменіл і різав Леонтей Бунін 7202 роки»*. Перекладаючи цю дату на сучасне літочислення, отримаємо 1694 р. [44, с. 480].

У «Букварі» Каріона Істоміна вперше в Росії був започаткований наочний метод учення, прикладом якого був *«Світ плотських речей у картинках»* чеського педагога Яна Коменського.

Зауважимо, що у 1696 р. було надруковано новий підручник Каріона Істоміна – *«Буквар мови славенська хотящим детем оучитися чтенія писанія почало всех писмен достолепноє начертаніє. К сему і инія главїзни потребніа на обученіє посадї хрїстіанськія»*. Підручник був надрукований у 25 екземплярах, однак збереглося всього два [43, с. 482].

Резюмуємо, що другий період – виникнення та розвиток друкарства має такі особливості:

- винайдення друкарського верстата й масове поширення друкарства;
- урізноманітнення тематичного спектру друків: богослужбові, полемічні (наукові), навчальні тощо;
- розвивалася певна система шкіл і виховання, яка спричинила необхідність друкування освітніх видань;
- наочний метод учення К. Істоміна обумовив особливі технологічні підходи до якості друку дитячих освітніх видань.

Отже, із винайденням друкарства автори одночасно були і редакторами друкованої продукції. Вони започаткували структуру навчальної книги, а це спонукало до пошуку спеціальних знань та умінь (складові професійної культури) щодо друку дитячих освітніх видань.

Становлення та розвиток дитячих видань: урізноманітнення типології, тематики, жанрів (XVIII ст. – XIX ст.)

Наприкінці XVII – на початку XVIII ст. у роки царювання Петра I у Московському Печатному дворі побачили світ підручники нового зразка: «Буквар» Ф. Полікарпова-Орлова (1701), «Арифметика» Л. Магницького (1703) та ін. Так, Ф. Полікарпов-Орлов уклав свій «Буквар» не лише для навчання царських дітей, а й для навчання дітей у звичайних школах. У «Букварі», окрім російської, була граматики латинської та грецької мов. «Арифметика» Л. Магницького представляла своєрідну енциклопедію знань із арифметики, алгебри, геометрії та тригонометрії [43, с. 332].

Першою справжньою енциклопедією в сучасному розумінні став «Технічний лексикон, або Універсальний англійський словник мистецтв і наук», який уклав секретар Королівського суспільства, математик Джон Гарріс. «Технічний лексикон, або Універсальний англійський словник мистецтв і наук» виданий у Лондоні (Великобританія) у 1704 р. Терміни розміщені в алфавітному порядку. Цікавим, на нашу думку, є те, що у створенні словника брав участь Ісаак Ньютон.

У цей період видавали багатомовні перекладні словники: «Семисловний лексикон» (1714), у якому латинським словам наводяться відповідники татарської, турецької, румунської, вірменської, української та грецької мов; «Лексиконъ словено-латинській» та «Лексиконъ латинській» Єпіфанія Славинецького, який налічує 27 тисяч статей.

Англійський письменник Ефраїм Чемберс застосував термін «енциклопедія» в його сучасному значенні. На відміну від своїх попередників, Чемберс концентрував увагу на природничих науках. Його двотомна праця *«Циклопедія, або Універсальний словник мистецтв і наук»* уперше надрукована у Лондоні в 1728 р., здобула широку популярність і перекладена багатьма мовами світу. У 1732–1754 рр. німецький видавець Йоганн Цедлер видав багатотомний *«Великий повний універсальний словник усіх наук і мистецтв»*. Це була перша енциклопедія з біографічними довідками про письменників і учених, які ще жили у той час [43, с. 517].

Французький часопис *«Le Magasin des enfans»*, який заснувала у 1756 р. Жанна-Марі Лепренс де Бомон, став першим дитячим журналом. Потім у Німеччині з ініціативи Йоганна Крістофа Аделунґа видавався тижневик *«Das Leipziger Wochenblatt für Kinder»* у 1772–1774 рр. Наслідуючи цей приклад, російський письменник і журналіст, визначний громадський і просвітницький діяч, видавець і книгопродавець Микола Новіков у 1785–1789 рр. видавав перший російський дитячий часопис *«Детское чтение для сердца и разума»* як щотижневий безоплатний додаток до газети *«Московские ведомости»*. Часопис мав просвітницький характер [46, с. 539].

Наприкінці XVIII ст. у Німеччині з'явилися дві ілюстровані книги, видані спеціально для навчання дітей: *«Первісне навчання»* (1774) німецького педагога Йоганна Базедова і *«Книжки-малюнки для дітей»* (1792–1830) письменника і перекладача Фрідріха Бертуха.

Розвиток видавничої справи у XVIII ст. характеризується початком цензури українських друків. Цензура, у широкому розумінні, означає нагляд за друком із метою попередження шкідливих, з точки зору уряду, друкованих творів. У вужчому значенні цього поняття мається на увазі заклади, яким спеціально доручено такий нагляд. Першу спробу поставити діяльність Чернігівської та Києво-Печерської друкарень під свій контроль здійснив цар Олексій Михайлович. Справу довершив Петро I, який указом від 5 жовтня 1720 р. підпорядкував усі вільні друкарні в Україні цензурі духовної колегії і заборонив друкування книг, «не согласных с российскими печатми».

Деталізованої цензури зазнали відомі видання цього періоду: *«Енеїда»* І. Котляревського (1798), *«Грамматика малоросійського наречія»* О. Павловського (1818), *«Опыт собрания старинных малороссийских песней»* М. Цер-

телева (1819), «Кобзар» Т. Шевченка (1840), «Малороссийские песни», які зібрав і видав М. Максимович (1827) [65, с. 230-235].

Зазначимо, що з певними видозмінами друкарського верстата Й. Гутенберга до кінця XVIII ст. – початку XIX ст. з'являються перші друкарські машини, які започаткують появу цілого комплексу нового друкарського обладнання: фальцювальні-різальні апарати, приймально-вивідні пристрої, рулонні ротаційні машини, аркушеві ротаційні машини та ін.

Отже, на зміну друкарства як ремесла приходить окрема галузь промисловості – поліграфія. Вона перебрала на себе друк усіх видів видавничої продукції: книг, періодики, плакатів, буклетів, формулярів, печаток, етикеток, пакувальних засобів. Саме на цей час припадає процес відокремлення видавничої справи від поліграфії.

На початку XIX ст. були видані словники: «*Словарь малороссійской старины*» (1808) В. Ломиковського та «*Собрание словъ малороссійскаго нарѣчія*» (1823) І. Войцеховича. Окрім зазначених праць, були опубліковані ще словники І. Вагилевича, Л. Боровиковського й М. Максимовича. Згодом великого значення набули українсько-російські словники, надруковані до різних творів. Вони пояснювали незрозумілі для читачів слова в народних піснях і творах українських письменників. Однак існувала потреба укласти повний словник української мови. Перші спроби щодо укладення такого словника з'являлися зі середини XIX ст. До визначних освітніх видань цієї доби належить рукописний «*Словник української мови*» (1843) П. Білецького-Носенка, обсяг якого – 20 тисяч словникових статей.

Перший на Наддніпрянщині український буквар із читанкою «*Грамматика*» видає П. Куліш у 1857 році [27].

Розвиток освітніх видань прискорила діяльність недільних шкіл. Так, у Києві на Подолі в 1859 році відкрилася перша недільна школа. Протягом 1859–1862 рр. в Україні їх діяло понад 110. Недільні школи підтримували діячі культури і видавали підручники для них. Так, Т. Шевченко підготував і видав «*Букварь южнорусский*», П. Куліш – «*Граматику*», О. Кониський – «*Шотницю*» [2, с. 129]. Відомий педагог К. Ушинський видав підручники «*Дитячий світ*» (1861) та «*Рідне слово*» (1864). У «*Рідному слові*» К. Ушинський використав 366 прислів'їв і приказок, 62 загадки, 51 байку, 32 народні казки, 22 народні пісні, 7 скоромовок, а також твори, у тому числі й свої, близькі за

змістом і формою до народних.

У 1861 р. для початкового навчання грамоти українською мовою в недільних школах Тарас Шевченко уклав і видав *«Букварь южнорусскій»*. Він складається з абетки друкованих і рукописних літер, традиційних текстів для читання по складах, поетових переспівів окремих Псалмів Давидових, п'яти щоденних молитв, цифр і таблиць множення до ста. Другу половину *«Букваря южнорусского»* займають *«Думи про Олексія Поповича»*, *«Думи про Марусю Богуславку»*, а також 13 народних прислів'їв.

Зазначимо, що *«Буквар»* Т. Шевченка з'явився невдовзі після *«Граматик»* П. Куліша (1857). Т. Шевченко не думав протиставляти свій *«Буквар»* *«Граматиці»* П. Куліша. У листі до М. Чалого він писав: *«Думка есть за “Букварем” напечатать лічбу (арифметыку) – і ціни, і величини такої ж, як “Буквар”*. За лічбою етнографію і географію в 5 копійок; а історію, тільки нашу, може вбгау в 10 копійок. Якби Бог поміг оце мале діло зробіть, то велике б само зробилося» [46, с. 247]. *«Буквар»* і *«Граматика»* мають багато спільного не лише в побудові, але й у змісті навчального матеріалу (окремо виділені молитви, українські думи, прислів'я тощо). *«Граматика»* – розкішна книжка на півтора ста сторінок із окремими ілюстраціями, заголовними літерами і кінцівками, із коментарями, передмовою і післямовою. *«Буквар»* оформлений просто, у м'якій обкладинці, обсягом 24 сторінки і з відповідною ціною – 3 копійки. Т. Шевченко взявся за видання *«Букваря»* без будь-яких спонукань і заохочень, його метою було зробити книжечку, доступну для найбіднішого люду. Щодо назви, то, ймовірно, називаючи буквар *«южнорусским»*, автор мав на думці цензорів і керувався видавничою традицією на той час, згідно з якою назви українських книжок, що видавались у Петербурзі, на обкладинці й титульній сторінці позначали російською мовою.

Початком становлення української дитячої періодичної преси можна вважати *«Домову шкільку»* за редакцією Юліана Вислобоцького, яка з'явилась у 1854 р. як додаток до рядового часопису *«Вістник»*, що видавався у Відні для *«русинів австрійської держави»*. Часопис друкували два роки (до 1856 р.), однак він став першоосновою дитячої періодичної преси України. У виданні пропонувалися байки, казки, вірші, оповідання, невеликі статті. І за своїм характером, і за тодішньою потребою воно було призначене одночасно для селянства і дітей [52].

У 60–70 рр. ХІХ ст. з'являється ціла бібліотечка української навчально-художньої літератури: «Грамматика задля українського люду» Л. Ященка, «Українська абетка» М. Гатцука, «Українська граматика» І. Деркача, «Домашня наука» К. Шейховського, двотомний «Букварь южнорусский» В. Доброводського [46, с. 247].

Функціонування шкільництва в Україні не відповідало суспільним реаліям після скасування кріпосного права. Прискорений розвиток капіталістичних відносин потребував кваліфікованих працівників. Зважаючи на суспільні потреби, царський уряд у 1864 р. здійснив реформу народної освіти. Усі типи початкових шкіл стали народними училищами. Вони працювали за єдиними планами і програмами: учили закону Божого, читати, писати та чотириох арифметичних дій. У двокласних початкових училищах із п'ятирічним терміном навчання передбачалося вивчення історії, географії, малювання.

Перший російсько-український словник надруковано в 1874 р. за редакцією Ф. Піскунова, згодом у 1876 р. вийшла «Словниця української мови» та «Опытъ руско-украинскаго словаря» М. Левченко. Особливу роль у розвитку освітніх видань відіграв «Малоруско-німецький словар» Є. Желехівського та С. Недільського, де було зафіксовано понад 64 тисяч діалектних слів, переданих новим правописом – желехівкою.

Багато зусиль у розвитку видавництва дитячих освітніх видань докладали товариства, наприклад, із 1868 р. товариство «Просвіта», основне завдання якого (збагатити загальнокультурний рівень українського населення, підвищити рівень освіти, пробудити і розвивати національну свідомість) сприяло друкуванню освітніх видань. Так, упродовж 1869–1876 рр. «Просвіта» випустила 22 підручники загальним тиражем 15 тисяч примірників. Серед них чисельними були читанки, букварі, підручники і посібники з історії, географії, фізики, арифметики, латинської та німецької мов тощо. Одним із перших видань, що вийшло за сприяння «Просвіти», була *читанка для сільських людей «Зоря»* О. Партицького – збірник різноманітних за змістом статей, оповідань, байок. Про успіх книги свідчить той факт, що весь тираж (2 тисячі примірників) розпродали упродовж двох тижнів [65, с. 248]. Окрім «Зорі», О. Партицький підготував ще ряд видань: «Латинська граматика для учнів академічної гімназії», «Руська читанка для нижчих класів середньої школи».

З ініціативи «Просвіти» у 1881 р. виникає нова народна організація «Русь-

ке товариство педагогічне». Воно зобов'язалося видавати апробовані владою шкільні підручники та «шкільну лектуру». Згодом «Руське товариство педагогічне» було реорганізоване в «Українське педагогічне товариство», яке сприяло відкриттю народних і середніх шкіл, а також селянських бурс. Проблемами шкільного книговидання зайнялася видавнича комісія «Українського педагогічного товариства». Саме в часописі «Учитель» – періодичного органу товариства – регулярно порушувались питання щодо укладання підручників для народних шкіл. «Надзвичайно важкою річчю для шкільної науки є добрий підручник. Улегшує він працю учителеві і учневі, а тим самим прискорює теми науки і розуміння предмету. Щоб підручник був добрий, він мусить бути уложений по плану і мусить бути написаний вельми приступно і зв'язко» [65, с. 249]. Багато уваги члени «Українського педагогічного товариства» надавали виданню букварів. Вони вважали, що буквар має вчити і писати, і читати, мати логічний виклад матеріалу та змістовні ілюстрації. Наприклад, товариство «Рідна школа» забезпечило можливість виходу книжок і журналів для дітей. Серед періодичних видань відомі журнали «Дзвінок», «Світ дитини», «Рідна школа», «Юнацька думка», «Учитель», «Учительська думка», «Вогні» та ін.

У 1885–1894 рр. у Чернівцях почала виходити друком «Бібліотека для молоді, міщан і селян» за редакцією педагога, дитячого письменника Омеляна Поповича. Вона мала проукраїнський характер і видавалась «Руською Бесідою», де друкували твори С. Воробкевича, Б. Грінченка, С. Ковалева-П'ятки, Ю. Федьковича, Є. Ярошинської, О. Поповича й ін. У «Бібліотеці для молоді, міщан і селян» уперше надруковано казку Лесі Українки «Лілея».

Значною подією в культурному житті українського суспільства стала поява журналу для дітей і молоді – «Дзвінок». Журнал почали видавати з 1890 р. і протягом чверті століття він просвітлював юних читачів. За свідченнями В. Лучука, «Дзвінок» був єдиним дитячим часописом на всю Україну – на ту частину, що належала Росії, і на ту, що була під Австро-Угорщиною [13, с. 287]. Ідея видання належить відомому українському етнографу і фольклористу, публіцисту, педагогу, культурно-освітньому та громадському діячу Володимирі Шухевичу. З 1892 р. часопис представляв Руське Педагогічне Товариство, і виходив двічі на місяць у друкарні Наукового Товариства

ім. Т. Шевченка обсягом вісім друкованих аркушів з чорно-білими ілюстраціями. З 1907 р. він мав «Додаток для малих читачів» [33].

Науковець В. Передирій у своїй праці «Становлення української періодики для дітей» зауважив: журнал «Дзвінок» став виданням, що несло культуру і просвіту дітям. Змістовні випуски, різноманіття жанрів, доступна форма викладу, естетичне оформлення журналу здобули йому визнання і популярність серед дітей і дорослих [52, с. 123].

Жанровий спектр «Дзвінка» охоплював вірші й оповідання, уривки з повістей, народні та літературні казки, байки, переклади творів братів Грім, Ш. Перро, В. Гауфа, Г.-Х. Андерсена, Р. Кіплінга, М. Твена, співанки, веснянки, загадки, акровірші, жарти, гагілки й ін. Зазначимо, що на українських землях, які були під Австрією, до Першої світової війни розвивався видавничий рух у галузі часописів для дітей і молоді, які входили до складу Австрії.

Зауважимо про збірку казок Івана Франка *«Коли ще звірі говорили»*, яка вийшла у 1899 р., а вдруге – у 1903 р. До цієї збірки І. Франко додає передмову, у якій писав: «Оці байки, що зібрані в тій книжечці, то старе народне добро... Вони найбільше відповідають смакові дітей від 6 до 12 літ, заставляють їх сміятися і думати, розбуджують їх цікавість та увагу до явищ природи» [77]. У своїй збірці *«Коли ще звірі говорили»* І. Франко вдало використовує художні засоби, вживані в народних казках про тварин, зокрема традиційне змалювання рис тварин: зажерливості вовка, хитрості лиса, незграбності ведмедя, упертості осла тощо.

Цікавим, на нашу думку, був тритомний критичний покажчик книг для народного і дитячого читання *«Что читать народу?»* (1884–1906) Х. Алчевської, в якому проаналізовано 4 183 видань із різних галузей знань. Цей покажчик високо оцінили Леся Українка, І. Франко, М. Горький, Л. Толстой, А. Чехов та ін. На Паризькій всесвітній виставці 1889 р. журі педагогічної секції присудило покажчику *«Что читать народу?»* найвищу нагороду й удостоїло вчителів Харківської недільної школи двох золотих і двох срібних медалей [51].

Через історичні умови друк дитячих освітніх видань на центральних землях та Сході України розпочався пізніше. Першим і єдиним українським дитячим виданням на українських землях у складі Російської імперії був журнал *«Молода Україна»* – щомісячний додаток до часопису «Рідний край».

Він видавався у Києві в 1906 р. і 1908–1912 рр., а в 1912 р. друкувався й у Гадячі на Полтавщині. Видавцем і редактором була Олена Пчілка. Загалом вийшло всього 64 номери журналу [20]. Його роль у патріотичному вихованні молодого покоління була дуже великою, тому редактор ретельно добирала художні твори для юних читачів. У часописі друкували свої твори відомі й маловідомі письменники: Х. Алчевська, Грицько Григоренко, Б. Грінченко, М. Ішуніна, Н. Кибальчич, С. Мартос, О. Олесь, О. Романова, М. Старицький, Л. Старицька-Черняхівська, В. Тарноградський, Леся Українка, М. Фон-Рендель, С. Черкасенко й ін.

Жанрова різноманітність творів «Молодої України» охоплювала оповідання, казки, п'єси, байки, вірші, науково-художні й історичні розповіді, фольклорні твори і, навіть, узорі для вишивки тощо. Окрім літературних творів, у часописі друкували багато матеріалів природничої тематики. У спеціальній рубриці «Світознання» можна було почерпнути інформацію про землю та різноманітні зміни на її поверхні, про море, вулкани, повітря, сніг, вітер, «крейдяні гори», коралові острови, амебу, інфузорії, водяну крапельку, тропічні рослини, життя тварин тощо. Більшість таких розповідей написала сама редактор Олена Пчілка.

У номерах «Молодої України» часто друкувались українські народні казки, дитячі пісеньки, ігри, приповістки, колісанки, жартівливі віршики, шаради, загадки, прислів'я, швидкомовки, сміховинки, колядки, щедрівки, різдвяні та великодні пісні [20].

У першій половині XIX ст. дитячі освітні видання, зокрема періодика, мали в основному релігійно-монархічне спрямування. Найпоширенішим був журнал «*Нова бібліотека для виховання*» (1847–1849) за редакцією П. Редкіна. У другій половині XIX ст. під впливом революційно-демократичного руху з'явилися прогресивні дитячі видання: «Підсніжник» (1858–1862), «Світанок» (1859–1862), «Джерельце» (1882–1917), «Дитяче читання» (1869–1906, із 1906 р. змінений у «Юну Росію», виходив до 1918 р.). У цих журналах друкували кращі надбання російської та світової літератури. Почали виходити науково-популярні журнали («Юний читач», із 1899 р., заборонений у 1906 р.) та ін. Наприклад, у літературному журналі «*Стежинка*» (1906–1912) поряд зі стилізованими фантастичними і містичними казками, віршами символістів друкувались твори О. Купріна, О. Толстого, К. Чуковського й ін. Про-

цес зростання революційної боротьби вплинов і на зміст дитячих видань: «Золоте дитинство» (1907–1917), «Маяк» (1909–1918).

Упродовж XIX–XX ст. було видано чимало словників, однак серед видань дореволюційної доби особливе значення має чотиритомний «Словарь української мови», котрий упорядкував Б. Грінченко. «Словарь української мови» виданий у Києві в 1907–1909 рр. Словник налічує понад 68 тисяч слів із народної та писемної мови. У реєстрі словника представлена лексика як літературної мови XIX ст. і фольклору, так і більшості українських діалектів. Словник також подає українську фразеологію, часто з поясненням її походження.

«Словарь української мови» за редакцією Б. Грінченка складає зведення праці багатьох кореспондентів журналу «Киевская старина», кваліфікованих добірок матеріалів із творів художньої літератури. У редакторській передмові Б. Грінченко подає огляд попередніх лексикографічних праць в Україні та докладно висвітлює історію збирання, систематизації і редагування матеріалів «Словника». Зазначимо, що чотиритомному «Словарю української мови» Б. Грінченка Російською Академією наук була присуджена друга премія М. І. Костомарова «за лучший малорусский словарь». Зазначимо, що нині словником Б. Грінченка можна користуватися завдяки інтернет-мережі [61].

У період 1910–1914 рр. український учений Іван Огієнко в Києві упорядкував і видав шість словників: «Словарь неправильных, трудных и сомнительных слов», «Словарь ударений в русском языке и правила русского ударения», «Словарь неправильных, трудных и сомнительных слов, синонимов и выражений в русской речи», «Словарь общеупотребительных иностранных слов в русском языке», «Орфографический словарь», «Словарь военно-исторических терминов». Усі вони присвячені унормуванню української мови. Також на початковому етапі еміграції Іван Огієнко написав і встиг видати у Львові ще три словники, у яких розкриваються правописні та стилістичні питання української мови: «Український правописний словник» (1923 р.; перероблене і доповнене видання у 1925 р.) та «Український стилістичний словник» (1924). У Львові 1925 р. І. Огієнко видав підручник «Український правопис із словничком», до якого ввів короткий словник найголовніших слів, що необхідні для вивчення української мови на початковому етапі [60].

Проаналізувавши період становлення та розвитку дитячих освітніх ви-

дань (XVIII ст. – XIX ст.), зосередимо увагу на головних особливостях:

– поширення дитячих освітніх видань: поява перших книг із картинками, букварів, граматик та ін.;

– поява перших періодичних дитячих освітніх видань: журналів, газет, часописів;

– попит на друкування словників;

– процес відокремлення поліграфії від видавничої справи;

– початок цензури української друкованої продукції.

Отже, науковий пошук дає підстави стверджувати, що в цей період формуються ознаки редакторської діяльності у процесі виготовлення дитячих освітніх видань. Над дитячими освітніми виданнями як редактори працювали автори дитячих текстів, художники, мовознавці, поліграфісти, хоча професії редактора ще не було.

Розширення спектру дитячих освітніх видань на книжковому ринку (XX – XXI ст.)

Жовтнева революція обумовила глобальні зміни в усіх сферах суспільного життя. Політика радянської влади була спрямована на поширення ідеології цієї влади, боротьбою з неграмотністю тощо. Останнє зумовило необхідність у створенні великої кількості друкованої продукції, як-от: листівки, плакати, газети, журнали, книги, підручники.

Наприкінці 1917 р. було розроблено плани і програми для єдиної трудової школи, загальноосвітньої, із 12-річним терміном навчання. Із метою ефективного керівництва народною освітою в Україні створено Київський, Одеський і Харківський шкільні округи, де багато уваги приділялось підготовці та виданню шкільних підручників. Незважаючи на труднощі воєнного часу, їх тираж у 1917 р. був до 300 тисяч примірників, а 1918 р. – два мільйони книг [2, с. 145].

Після Першої світової війни відбулося відродження дитячих освітніх видань, періодики зокрема. Одночасно з радянськими дитячими освітніми виданнями розвивалися і видання такого типу за кордоном. Саме у ці роки в Галичині з'являються видавництва для дітей: «Світ дитини», «Золота бібліотека української дитини», «Наш приятель», «На сліді»; розпочинається видавництво журналів і часописів «Світ дитини», «Малі друзі», «Приятель

дітей», «Наш приятель», «Дзвіночок», «Юні друзі», «Орленя» з творами, у яких поєднуються загальнолюдські й національні цінності з релігійним і національно-патріотичним змістом [21, с. 11].

Посилення культурно-освітньої роботи зумовило зростання попиту на книгу. В Україні в 1921 р. діяли створені ще в роки громадянської війни видавництва, серед яких найбільшим було Всеукраїнське державне видавництво з його розгалуженою мережею в губернських і навіть деяких повітових містах. У ньому зосереджувалось видання підручників для всіх типів шкіл, наукової, художньої та іншої літератури. Із кожним роком збільшувались обсяги видання книг та їх тиражі. Якщо в 1921 р. було видано 987 назв книг загальним тиражем понад 4,3 млн примірників, то в 1927 р. – 4 937 назв книг і брошур загальним тиражем понад 28 млн примірників. Здійснення загального обов'язкового початкового навчання, швидкий розвиток освіти загострили потребу різкого збільшення обсягів випуску підручників. Лише в 1928 р. було видано 136 назв підручників тиражем понад 6,2 млн примірників [2, с. 171–172].

Зауважимо, створення у 1922 р. піонерської організації спричинило виникнення піонерських журналів: «*Барабан*» (1923–1926, потім об'єднався з «*Піонером*»), «*Юні будівельники*» (1923–1925), «*Юні товариші*» (1922), «*Піонер*» (із 1924); спеціальні журнали для сільських дітей: «*Іскорка*» (1924–1933), «*Дружні діти*» (1927–1953 рр., у 1933–1937 рр. виходив під назвою «*Колгоспні діти*»).

Серед великої кількості різноманітних дитячих і юнацьких видань за часи Радянського Союзу варто зазначити про популярність дитячої газети «*Піонерська правда*». Її перший номер вийшов 6 березня 1925 р. під редакцією Миколи Бухарєва.

До заснування і розвитку «*Піонерської правди*» долучалися суспільно-політичні діячі та письменники: А. Гайдар, М. Горький, Н. Крупська, С. Маршак, В. Маяковський, М. Ульянова, Є. Ярославський та ін. Газета дала поштовх для розвитку багатьом письменникам, які дебютували на її сторінках зі своїми творами. Також часопис відіграв значну роль у висвітленні важливих подій країни та світу. На сторінках «*Піонерської правди*» друкувались виступи державних та суспільних діячів, учених, письменників, спортсменів і вчителів із усього Союзу [32].

Щомісячний журнал для дітей «*Світ дитини*» виходив у Львові (1919–1939) під редакцією М. Таранько. Проте у 1923–1925 рр. його можна було

придбати як двотижневий додаток до журналу «Молода Україна». Часопис ілюстрували відомі митці, зокрема П. Андрусів, М. Бутич, Я. Гніздовський, О. Кульчицька, А. Манастирський, М. Фартух та ін. Видання «Світ дитини» гуртувало навколо себе кращих педагогів, дитячих письменників й ілюстраторів Західної України, виходячи накладом у 4-5 тисяч примірників. Видання часопису відновлено у Львові у 1994 р. під редакцією Л. Лемик. Спрямованість видання була визначена в передмові до першого видання (1.11.1919): «Полюби усею силою твоєю, усім умом і серцем твоїм світ твій, дитино! А світом твоїм – країна рідна і народ твій» [Цит. за: 63]. У журналі «Світ дитини» висвітлювалися теми: «релігійна, історико-патріотична, тема духовності, питання сім'ї, культу дитини, взаємостосунків батьків і дітей, проблеми моралі, етики, виховання, дитячої праці, природничо-пізнавальна тема, географічно-етнографічна, музична, воєнно-політична, спортивна, тема відпочинку, побуту, гігієни тощо» [64]. Серед найбільше видрукованих жанрів – байки, казки, легенди, сценарії свят, пісні з нотами, дитячі забавки, ювілейні статті.

Не лишемо уваги і факт виникнення першої дитячої газети «*Молоді каменярі*», яка виходила у Львові під редакцією С. Терлецького. Протягом свого існування у 1928–1932 рр. вона була додатком до часопису «Громадський голос».

У 20-х рр. ХХ ст. кількість постанов і декретів діяльності державних видавництв збільшується. Так, у червні 1925 р. виходить декрет Раднаркому СРСР про заходи щодо впливу на формування книговидавничої політики в радянській державі. Відповідно до цього документа, головними критеріями, якими зобов'язувалися керуватися видавництва при складанні планів випуску літератури, були такі:

1. Для художньої літератури: лише ті твори, де не було найменшого натяку проти радянського будівництва.
2. Для дитячої та юнацької аудиторії: лише ті твори, які сприяють комуністичному вихованню.
3. Для наукової, природознавчої літератури: лише твори матеріалістичного характеру та марксистського змісту [65, с. 323–324].

Так, восени 1930 р. розпочалося впровадження всеобучу. Одночасно вирішувались проблеми створення підручників, будівництва шкільних примі-

щень, підготовки вчительських кадрів [2, с. 175].

Український науковець М. Тимошик у своїй праці «Історія видавничої справи» окреслює розмаїтість видань цього періоду у такій послідовності відносно попиту:

- навчальна література для шкіл, вищих навчальних закладів та самоосвіти;
- твори українських письменників-класиків, заборонені донедавна цензурою;
- твори сучасних вітчизняних письменників та переклади зарубіжних класиків;
- довідкова література (особливо двомовні термінологічні словники за галузями знань);
- газетна і журнальна періодика;
- портрети, плакати, листівки;
- популярні видання з питань кооперації, економіки, сільського господарства [65, с. 308–309].

Найбільшого розмаху серед власне українських видань у радянський час набув журнал для дітей «Жовтень», нині відомий як «Барвінок». Так, у 1928 р. у Харкові розпочалося видавництво щомісячного літературно-художнього журналу для дітей молодшого та середнього віку «Барвінок». Називався він тоді «Жовтень». У журналі друкували твори О. Донченка, Н. Забіли, О. Іваненко, О. Кобилянської, А. Малишка, В. Сосюри, М. Трублаїні й ін.

У 1935 р. відбувається об'єднання «Жовтеняти» з часописом «Тук-тук», що виходив у Харкові (1929–1935). Це був ілюстрований місячник для дітей молодшого віку, орган Центрального бюро комуністичного дитячого руху та Наркомосвіти. У редакції це було оцінено як крок до вдосконалення. Проте на заваді виходу журналу стає Велика Вітчизняна війна й у 1941 р. видавництво журналу тимчасово припиняється.

Особливої уваги заслуговує наступне видання. У липні 1937 р. почав виходити журнал для незрячих дітей і дітей із вадами зору «Радянський школяр», який мав рельєфно-крапковий шрифт. Журнал друкував літературні твори для дітей молодшого та середнього віку, короткі повідомлення пізнавального характеру («Коротко про все»), ноти, статті про композиторів та відомі музичні твори, переписку дітей. Із 1983 р. з'явився також щомісячний музичний додаток та альбом рельєфного малюнка. Це значно розширило можливості дітей із особливими потребами, дало їм змогу повноцінно пізнавати навколишній світ. Журнал видавався до 1992 р., а його продовжувачем

стало українське видання «Школяр» [10].

Відомо, що найбільшим видавничим центром Західної України у 30-х рр. ХХ ст. був Львів, де працювала спілка «Діло», яка видавала часописи «Діло», «Бібліотека діла», а також концерн відомого видавця І. Тиктора «Українська преса». Окрім Львова, працювали невеликі видавництва у Коломиї та Жовкві [2, с. 187].

У 30-х рр. ХХ ст. у Львові виходили щотижневики «Наш прапор», «Новий час», «Народна справа». Періодично друкувалася «Українська бібліотека». М. Тараненко, крім книжечок для дітей, видавав ілюстрований щомісячник «Світ дитини»; Б. Гошовський редагував журнал для дітей «Юні друзі» [41, с. 187]. Також випускали «Приятель дітей: євангельський часопис для релігійного виховання» (1928 р., 1934 р., 1938 р.), «Проблески: Журнал шкільної громади гімназії “Рідна школа”» (1933 р., 1936 р.), «Юні борці: ілюстрований щомісячний часопис для дітей українського працюючого народу» (1938). Проте вони не набули значного поширення.

У листопаді 1931 р. починає друкуватися дитячий журнал «Дзвіночок», головним редактором, видавцем і засновником став відомий на той час український письменник Юрій Шкрумеляк. Часопис уміщував публікації виховного, пізнавального та розважально-пізнавального характеру. Продуманий підбір матеріалів у випусках робив видання цікавим для багатьох дітей. Зауважимо, що часопис «Дзвіночок» виходив щотижня [13]. Він був «дешевим й тому єдино приступним для селянських дітей» [6, с. 574]. Саме тому вже через два роки існування «Дзвіночка» його тираж сягав 18 тисяч примірників.

Як стверджує науковець У. Лешко, редакція надавала важливого значення вихованню у дітей патріотичних почуттів, друкуючи твори героїчної тематики. Ця тема у змісті журналу розгорталася у двох напрямках: публікація творів про дітей-героїв і ознайомлення дітей із героїчними постатями української історії та недавніх визвольних змагань [34].

Цікавим є те, що в часописі «Дзвіночок» велася рубрика з вивчення найпростіших, необхідних для спілкування в побуті слів німецької й англійської мов. Журнал дбав про всебічне виховання маленьких читачів. Часто друкувалися пісні з нотами та малюнками-рухами до них. Значну частину змісту журналу складали казки, віршики, сміховинки, ігри та жарти для дітей дошкільного віку. Ці матеріали ілюструвалися смішними малюнками, які до-

бре запам'ятовувалися [34].

Не зовсім звичним для дитячого видання було те, що у «Дзвіночку» публікували рекламну інформацію на товари і послуги для дітей (цукерки, спортивне спорядження, шкільне приладдя тощо). Проте рекламувались також дитячі книжки та, власне, сам часопис: «Кожен розумний школяр і кожна розумна школярка читає пильно “Дзвіночок”» [6, с. 255]. При виданні виходила книжкова серія «Ранок». Дитячий журнал «Дзвіночок» демонстрував високу культуру видання, проте 17 вересня 1939 р. його було закрито.

Ілюстрований журнал для дітей «Малі друзі» видавався щомісяця у Львові в 1937–1938 та у 1942–1944 рр. Часопис призначався дітям молодшого та старшого віку і мав відповідні рубрики: «Маленькі друзі» та «Юні друзі». З початку випуску видання його постійним співробітником став Роман Завадович. Автор захопив молодь своїм чарівним Гномиком Ромтомтомиком. Згодом журнал видавався і в Кракові як додаток до газети «Краківські вісті», випущений «Українським видавництвом», а в 1947–1948 рр. часопис друкувався і в Авгсбурзі (Німеччина) [39].

Зазначимо, що у 1933–50-ті рр. ХХ ст. значно зменшилося видавництво нових словників. Це було спричинено репресіями проти української інтелігенції, боротьбою з українським «буржуазним» націоналізмом та уніфікацією української лексики. Для виправлення попередніх українських термінів розробляли спеціальні термінологічні бюлетені. Одночасно виходили термінологічні словники для середньої школи, наприклад, «Російсько-український словник математичної термінології для початкової школи» (1934). До основних загальномовних словників належать «Російсько-український словник» (1937), який уклали С. Василевський та Є. Рудницький. Словник налічує понад 45 тисяч слів.

На нашу думку, важливо зауважити про посібники з історії України, які видавали у Німеччині в 1939–1943 рр.: «Geschichte der Ukraine» (за редакцією Я. Рудницького, 1939, 1943), «Handbooh der Ukraine» (за редакцією І. Мірчука, 1941). Також українські автори готували різноманітні інформативні матеріали з народознавства до німецькомовних енциклопедій [53].

У повоєнні роки розширилась мережа науково-дослідних установ. Так, розгорнули свою діяльність Українське державне видавництво, Видавництво Академії наук України, Державне видавництво образотворчого мистецтва та

музичної літератури УРСР. У 1957 р. створено Державне видавництво дитячої літератури України (з 1964 р. – «Веселка»), обласні книжково-журнальні видавництва у Харкові, Одесі, Львові й інших містах.

Наголосимо, що у 60–70-х рр. ХХ ст. із значним зростанням кількості показників поліграфічної продукції активно розвивається процес формування типології видань, які з певними змінами набували нинішніх форм. Тому різні види видань, розраховані на значно широкое коло читачів, протягом досить короткого часу набувають більш досконалого вигляду за змістом і конструкцією.

У 1960 р. було започатковано видавництво дитячого журналу «*Малятко*», у якому пропонуються творчі ідеї, загадки, розфарбовки, пісні з нотами, сценарії дитячих свят, кулінарні рецепти, конкурси: «Мої бабуся і дідусь», «Добра справа», «Чарівні пальчики», «Ми – маленькі українці».

За роки видавництва у редакції «*Малятко*» склалися свої традиції щодо змістового наповнення й оформлення журналу. Збереглися і традиційні рубрики «*Малятка*»: «Калинчине віконце», «Прочитай сам», «*Маляткова пошта*», «Незабутні *Маляткові друзі*» й ін. Серед дописувачів видання були Грицько Бойко, П. Воронько, Є. Гуцало, Н. Забіла, М. Стельмах, Г. Тютюнник та ін. На знак вдячності редакція «*Малятка*» щорічно присуджує премію імені Наталі Забіли тим письменникам і художникам, які запропонували найкращі тексти й ілюстрації, видруковані у журналі [74].

У 50-х рр. ХХ ст. розпочалася робота над іншомовними словниками. Так, у 1948 р. видруковано «*English-Ukrainian Dictionary*», в якому подані найживаніші англійські слова і звороти; у 1949 р. – «*Словник іншомовних слів*»; у 1952 – «*Українсько-англійський словник*»; у 1955 р. – «*Французько-український словник*».

У період кін. 50-х – кін. 80-х рр. ХХ ст. надруковано значну кількість словників різних типів: «*Українсько-російський словник*» (1953–1963); «*Польсько-український словник*» (1958), «*Французько-український словник*» (1955), «*Болгарсько-український словник*» (1983), «*Чесько-український словник*» (1988–1989) та ін. Важливу роль у 70–80-х рр. відіграв академічний тлумачний «*Словник української мови*» в 11 томах. Одинадцятитомний «*Словник української мови*» – перший в історії України великий тлумачний словник української мови. Цей словник уклав колектив співробітників Інституту мовознавства АН УРСР під керівництвом академіка І. Білодіда. Словник

передає стан української літературної мови від Івана Котляревського до кінця 1970-х рр. і має 134 058 слів [60].

У 60–80-ті рр. ХХ ст. наукові колективи підготували і видали багато фундаментальних праць з історії України, держави і права, археології, філософії, літератури і мистецтва. Серед них назвемо такі багатотомні праці, як: «Історія Української РСР», «Історія міст і сіл Української РСР», «Археологія Української РСР», «Історія українського мистецтва», «Історія української літератури», «Словник української мови», «Українсько-російський словник». Було видано також «Українську радянську енциклопедію» й інші видання [2, с. 213].

Саме у 50–80-х рр. ХХ ст. в Україні найбільш поширеними були журнали для дошкільнят і молодших школярів «Мурзилка», «Веселі картинки», а для дітей середнього віку – «Піонер» і «Вогнище». У цей же час у нашій державі видаються журнали «Малютко», «Піонерія», «Барвінок», «Зірка». А у сфері дитячої газети «монополію захопила» «Піонерська правда».

Популярним дитячим періодичним виданням у 1956–1980 рр. був журнал «Веселі картинки». Ідея створення журналу належала Івану Семенову – відомому карикатуристу газети «Крокодил». Він і став першим редактором видання. Серед працівників та оформлювачів часопису були художник В. Стацинський та академіки А. Каневський і О. Лаптев. Журнал виходить із 1956 р. один раз на місяць і орієнтований на дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

На сторінках журналу можна побачити у яскравих зображеннях казки, пригоди, загадки, ігри й інші цікаві матеріали. Постійні рубрики видання мають корисну для дітей інформацію: «Школа Олівця» вчить дітей малювати, «Школа Саморобкіна» – створювати іграшки власними руками, «Весела абетка» знайомить дітей із літерами. Також у «Веселих картинках» є багато віршів та оповідань, настільних ігор, коміксів, ребусів, жартів і загадок. Особливої уваги заслуговує головний герой часопису – Олівець, який став символом «Веселих картинок» – потішний, добрий, веселий чоловічок із червоним грифелем замість носа, одягнутий у синю святкову блузу, на голові він носив елегантний берет, а на шиї був пов'язаний червоний бант.

Фактично, журнал «Веселі картинки» став першим офіційним виданням, у якому публікувався радянський варіант коміксів. Особливо цьому посприяло створення у 1979 р. відомого логотипа журналу, який складався з «букв-чо-

ловічків» [71]. Автор такого логотипа – В. Пивоваров.

Охарактеризувавши дитячі освітні видання радянського періоду, виокремимо такі особливості:

- упровадження декрету Раднаркомом СРСР про заходи щодо впливу на формування книговидавничої політики;
- збільшення обсягу дитячих освітніх видань (навчальної літератури);
- поширення попиту на періодику для дошкільнят і школярів;
- питома вага книжок українською мовою за назвами зменшувалась, а за тиражами збільшувалась;
- із розвитком науково-технічного прогресу відбувається процес активного формування типології дитячих освітніх видань;
- різноманіття дитячих освітніх видань обумовлювала необхідність спеціальної підготовки редакторів: знання дитячої психології та педагогіки. Окремого фаху редактора дитячих освітніх видань не було, їхню роль виконували літературні редактори.

Отже, саме цей період зумовлює появу нової професії – редактор, що можемо вважати основою професійної культури майбутніх редакторів дитячих освітніх видань.

Новий етап розвитку видавничої справи розпочато із прийняттям незалежності України. Це підтверджують нормативні документи:

- 26 лютого 1995 р. видано Указ Президента України «Про державну програму розвитку національного книговидання і преси»;
- 5 червня 1998 р. – Закон України «Про видавничу справу»;
- 23 липня 1998 р. видано Указ Президента «Про деякі питання державної підтримки книговидавничої справи»;
- 9 листопада 2000 р. – Закон України «Про додаткові заходи державної підтримки книговидання і розповсюдження».
- 15 грудня 2006 р. – видано Указ Президента «Про проведення в Україні у 2007 році Року української книги» [70].

Зазначимо, що на подання Міністерств інформації, культури та мистецтв, освіти та науки, Національної Спілки письменників, Національної академії наук України 23 грудня 1997 р. Президент України підписав указ «Про відзначення 1000-річчя літописання та книжкової справи в Україні». Відповідно до цього документа 1998 р. був «роком 1000-річчя літописання та книжкової справи в Україні».

У 2010 р. видано Указ Президента України «Про Державну премію України в галузі освіти», яка присуджується громадянам України за видатні досягнення в галузі освіти за різними номінаціями. Зокрема, у номінації «дошкільна і позашкільна освіта» відзначають за створення посібників, дитячої літератури, що відповідають сучасним вимогам і сприяють ефективному вихованню дітей, оволодінню ними знаннями, уміннями, навичками, за досягнення в розробленні і впровадженні в систему діяльності позашкільного закладу оригінальної виховної системи з високим результатом виховного впливу на навчання, розвиток та соціалізацію дітей, у тому числі за навчально-методичні роботи в галузі позашкільної освіти. Також у номінації «загальна середня освіта» Державну премію присуджують за створення підручників, навчально-методичної літератури, які відповідають сучасним вимогам і сприяють ефективному оволодінню знаннями [69].

У 2011 р. засновано українську недержавну премію, якою відзначають сучасних авторів найкращих україномовних книг для дітей. Засновники – громадські організації «Літературна премія „Великий Їжак“» і «Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва». Літературна премія «Великий Їжак» заснована з метою популяризації сучасної української літератури для дітей, привернення до неї уваги читачів та суспільства в цілому. Одночасно з Літературною премією «Великий Їжак» засновані відзнаки «Малий Їжак», а також «Їжак для перекладача» та «Їжак для художника» [35].

За даними Книжкової палати України, питома вага дитячих освітніх видань у загальній кількості за перших десяти років незалежності збільшилася. Одна з цікавих тенденцій щодо формування нової структури видавничої галузі – становлення групи приватних видавництв у обласних центрах, які за короткий час своєї діяльності змогли заявити про себе на загальнодержавному рівні. Серед позитивних тенденцій варто визначити такі:

- активне тиражування навчальних і дитячих видань по всій Україні регіональними видавництвами;
- конкурентна боротьба за право видавати україномовні підручники, енциклопедії, довідники, словники, інше;
- традиційне проведення книжкових заходів: ярмарків, фестивалей, форумів, виставок, презентацій;
- достойне представлення української книги на міжнародному ринку;

- поява різноманітних конкурсів видавничої продукції, спрямованої на формування свідомого громадянина-читача;
- більш жвава діяльність бібліотек щодо придбання книжок саме українських видавництв.

Звертаємо увагу, що українська бібліотечна асоціація традиційно організовує Київську міжнародну книжкову виставку-ярмарок, на якій відвідувачі знайомлюються із кращими зразками книжкової продукції, видрукованої вітчизняними та зарубіжними видавництвами. У травні 2013 р. під час виставки тривала благодійна акція «Особливі книжки – для особливих дітей», а зібрані кошти направлено на видання та придбання підручників і художніх книжок шрифтом Брайля [75].

За часів незалежності України розпочався процес активної популяризації творів перекладної дитячої літератури. Серед них: переклад В. Митрофанова роману «Хатина дядька Тома» Г. Бічер-Стоу (перевидано видавництвом «Навчальна книга-Богдан», 2006), переклад Є. Горевої казкової повісті «Мері Поплінс» П. Треверс (видавництво «Школа», у 2000 р. і 2007 р.), переклад О. Олеся поеми «Пісня про Гаявату» Г. Лонгфелло (видавництво «Веселка», 1999), переклад М. Іванова роману «Домбі і син» Ч. Діккенса (видавництво «Дніпро», 1991), переказ Т. Габбе роману «Мандри Гуллівера» Дж. Свіфта (київське видавництво «Махаон-Україна», 2005), переклад О. Тереха казки «Знамените каченя Тім» Е. Блайтон («Веселка», 1992) та ін.

Поряд із уже відомими перекладами в Україні з'являються й нові. Наприклад, переклади братів Юрія й Олега Покальчуків романів Едгара Берроуза «Тарзан, годованець великих мавп», «Повернення Тарзана», «Тарзан та його звірі», «Тарзанів син», опубліковані у видавництві «Веселка». У 2007 р. переклад братів Покальчуків романів Е. Берроуза публікує тернопільське видавництво «Навчальна книга – Богдан» у межах серії «Бібліотека світової літератури для дітей у 100 томах “Світовид”».

Літературний критик і редактор сайту про сучасну дитячу літературу «Казкарка» Валентина Вздутьська наголошує, що «більшість українських дитячих видавництв орієнтується на читача віком від трьох до дванадцяти років. Орієнтованих на найменшого читача – віком від нуля до трьох-чотирьох років – одиниці. Є серії книжок-ігор, а також окремі видання у видавництвах “Розумна дитина”, “А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА”, “Перо”, “Ранок”, “Торсинг”, “На-

вчальна книга – Богдан”, “Махаон – Україна” та ін. Але в більшості їм усім можна висловити претензії щодо недотримання вікових вимог чи низької естетичної вартості. Найбільш авторитетні українські видавництва з притомною редакторською політикою, а саме “Грані-Т” чи “Видавництво Старого Лева”, працюють переважно для старших читачів – від чотирьох років. Серед найбільш вдалих видань останніх років можу назвати “Люлі, люлечки” Наталі Дзюбишиної-Мельник (“Свічадо”, 2011) – збірку народних та авторських колискових (колискові, серед іншого, важливі для дитини своєю психотерапевтичною дією), а також кілька книжок-іграшок від Анни Кирпан (“Вид-во Старого Лева”, 2011)» [4].

Зазначимо, що український ринок книжок для наймолодших має досить широкий асортимент, однак, проаналізувавши питання глибше, виявляється, що він недостатньо розвинений.

Головний редактор видавництва «Егмонт-Україна» Дарія Поліщук зазначає, що, на відміну від українського, книжковий ринок Європи та США вражають різноманіттям форматів саме для найменших. Над ними працюють імениті ілюстратори, ретельно створюється контент. Такі книжки націлено на комплексний розвиток дитини: дрібна моторика, тактильні відчуття, образне мислення тощо. Об’єкт представляється з різних ракурсів.

Погоджуємося з думкою Дарії Поліщук, яка вважає, що книжка для найменших має бути спрямована на комплексний розвиток дитини: зір – слух – тактильні сприйняття. Наприклад, серія унікальних книжок-шнурівок «Зоологіка» дуже корисна для розвитку дрібної моторики, логіки, мислення, мовлення, уваги. Малюк зможе вивчити кольори, цифри, літери, звуки, геометричні фігури [28].

Прагнення до синтезу всіх можливостей сучасного поліграфічного ринку, велика кількість нових матеріалів визначає характерну рису сучасної дитячої книжки – нові конструктивні рішення книжкової форми. Отже, розвиток дитячої книги йде у напрямку збагачення ігровими технологіями завдяки використанню нових для поліграфії матеріалів.

Людмила Бурдонос у своїй праці «Еволюція і сучасний стан видання літератури для дітей та юнацтва в Україні періоду незалежності» зазначає, що на етапі розвитку дизайну дитячої книги в Україні є спроби пошуку концептуальних рішень, що містять національні ознаки. Зараз у дитячій книзі переважа-

ють стандартні зображення. Таке вирішення не передбачає виявлення змісту, який сягає національного менталітету. Формування національних ознак неможливе без комплексного поєднання освіти, практики та традиції» [3]. Зокрема національні патріотичні та народні мотиви використовує у своїй практиці видавництво дитячої книжки «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», яке вийшло на світову арену. У 1995 р. видавництво продало американському видавничому гігантові Alfred A. Knopf права на книжку «Котик та Півник». Це була перша в історії незалежної України книжка, яку придбало видавництво зі світовим ім'ям. У 2005 р. англійське видавництво Templar видало казку Г. К. Андерсена «Снігова королева» в інтерпретації «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГИ», яка стала лідером продажу. В Англії було продано понад 30 тисяч примірників цієї книги. Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» утверджує новий імідж українського продукту у світі [16].

Зауважимо, що дитячим освітнім виданням не завжди під силу конкурувати з телебаченням та інтернетом як основними засобами інформації сьогодні. Але редакційні колеги таких видань зацікавлюють маленьких читачів грою, художніми текстами, цікавими завданнями, вікторинами, конкурсами. Важливим показником є залучення читачів до співпраці: надруковані на сторінках часописів дитячих творів, малюнків, розповідей, фотографій, листів. Наприклад, у журналі «Барвінок» тривалий час проводили «Призові запитання з Казкарії». Мета конкурсу – ознайомити дітей із творами зарубіжних дитячих письменників. Так, протягом року на сторінках журналу друкували портрети письменників і запитання від героїв казок Е. Т. А. Гофмана, братів Грімм, Г. К. Андерсена й ін. Такі конкурси мотивують дітей не тільки читати, але й вчитися аналізувати твір, узагальнювати і критично мислити.

Наголосимо, що нині багато дитячої періодики передано в електронному вигляді. Наприклад, журнал «Малютко» – літературно-художній ілюстрований журнал для дошкільнят, заснований у 1960 р. у Києві, а нині можна ознайомитися із його матеріалами через мережу інтернет [19]. Також «Пізнайко» – український дитячий журнал, засновано у 1996 р., однак нині редакція «Пізнайко» щомісяця випускає три видання: «Пізнайко від 6» українською мовою, для молодших школярів; «Познайка» російською мовою, для молодших школярів; «Пізнайко від 2 до 6» для найменших читачів від 2 до 6 років (із диском і без диска), із матеріалами яких можна ознайомитися за інтернет адресою [54].

У січні 1993 р. відроджений журнал «Дзвіночок» (м. Рогатин, Івано-Франківська обл.), заснований у листопаді 1931 р. Всеукраїнський журнал для дітей вирізняється патріотичним спрямуванням, увагою до творчості українських письменників-класиків [34].

Нині багато дитячої періодики професійного спрямування. Так, із 2000 р. в Україні видають дитячий мистецький журнал «Джміль». Він легко і цікаво знайомить читачів з азами живопису, музики та літератури. Матеріали журналу направлені на розвиток художньої культури, зв'язного мовлення, акторських здібностей, логіки, асоціативного мислення, подаються методичні вказівки щодо роботи батьків із дітьми, учителів на уроках малювання та розвитку творчих здібностей у цілому. У дитячому мистецькому журналі «Джміль» можна знайти і тексти дитячих пісень із нотами, уроки танців тощо.

Зазначимо, що наукові видання адаптують науку для дитячого розуміння, розвивають мислення й уяву, спонукають глибше пізнавати світ. Автори змогли знайти відповідні форми подання і способи адаптації наукових відомостей для кращого розуміння у дітей. Так, харківське ТОВ «Видавнича група «Основа»» започаткувало серію науково-популярних журналів «Я вивчаю українську», «Історія для допитливих», «Біологія для допитливих», у яких викладання програмного курсу шкільного предмета поєднується з корисними відомостями та цікавим дозвіллям. Серед найвідоміших таких періодичних видань – щомісячний дитячий науково-популярний журнал «Юний технік України» (засновники – Український державний центр науково-технічної творчості учнівської молоді та видавництво «Грамота»), він пропонує читачам нові цікаві технічні розробки. Кожен номер часопису містить інформацію про цікаві винаходи в історії людства, актуальні новини науки і техніки, креслення та схеми конструювання авіа- та судномоделей, різноманітних корисних пристроїв, головоломки для всієї родини, конкурси. Основна ідея видання – інтелектуальний розвиток дітей і підлітків, формування їхніх умінь і навичок технічної творчості.

Аналіз сучасних періодичних видань для дітей показав, що більшість рубрик пропонують:

- пізнавальну інформацію енциклопедичного характеру, розвиваючи інтелект школяра;
- художні твори сучасних письменників, ознайомлюючи дітей із образним словом, літературними жанрами;

- конкурси, задачі, завдання, розвиваючи логічне мислення, творчість школярів;
- відомості про улюблених зірок естради, спорту;
- поради щодо етики, гігієни, етикету, моралі тощо;
- вивчати іноземні мови («Соняшник», «Словознайка», «Загадкова скарбничка», «Котя», «Стежка», «Джміль», «Пізнайко» та ін.).

Українська дослідниця дитячих видань Н. Кіт означає мету виходу у світ будь-якого дитячого журналу таким гаслом: «Розважаючи та інформуючи, навчати, виховувати і розвивати» [28]. Реалізація поставленої мети залежить від того, яка інформація буде закладена у видання: які твори, на яку тему, якого жанру будуть пропонуватися читачам, які ілюстрації будуть їх супроводжувати тощо.

Дитячі освітні видання вводять дитину у світ взаємопов'язаних інтелекту і гри, вчать цікавитися новими подіями та явищами, перейматися суспільними проблемами, брати участь у спільній справі (конкурси, вікторини, колекціонування), а значить – готують її до активної громадської активності в майбутньому.

Дитячий психолог Іванна Бояківська стверджує, що батьки мають активно залучати книжки для всебічного розвитку своєї дитини, зокрема читати казки, починаючи з утробного періоду малюка. Пізніше – дітям від народження до чотирьох років – активно використовувати книжки як інструмент для загального розвитку. «Важлива не лише безпосередньо та інформація, яка передається, а емоції, що переживає мама й дитина під час читання. Книжка може бути засобом релаксації, налаштуванням внутрішньої гармонії, містком, через який встановлюється контакт між дорослим і дитиною» [36].

За інформацією Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», в Україні у I півріччі 2013 р. було випущено 902 видання для дітей та юнацтва. У передплатному каталозі України налічується 121 найменування газет і журналів для маленьких читачів. Вони відрізняються за тематикою (навчальні, пізнавальні, ігрові, розвивальні, літературні, довідкові, розважальні видання); за віковою ознакою читачів (для малят, дошкільнят, молодших школярів, підлітків); за гендерними характеристиками (для хлопчиків та дівчаток), а також за мовою.

Дослідження дитячих освітніх видань (виникнення, розвиток, специ-

фіка) тривають і сьогодні. Зрозуміло, що вони мають свою класифікацію, жанрові особливості, тематику, технічне оформлення, відповідають рівневі дитячих знань і психологічному розвитку. Український літературний критик Олександр Грушевський зауважив, що для виховання дітей необхідна «спеціальна дитяча література. Проста, зрозуміла, чиста – як око, світла, ясна, як срібний струмок гірського водоспаду з найтоншими переливами фарб, прекрасними, немов дитячі душі... Вона повинна бути весела й бурхлива, як той же водоспад, і тихо-спокійна, задумливо-мрійлива, як плесо широкого ставу в місячну нічку, а також природна, мов затінок у спеку» [45].

Отже, становлення і розвиток дитячих освітніх видань є складним різнобічним процесом, який зазнає впливу багатьох чинників історичного, соціально-економічного, політичного і культурного характеру. Дитячі освітні видання незалежної України є важливим елементом виховання, формування та соціалізації нового покоління, вони активно взаємодіють із різними інституціями освіти, науки і культури. Це зумовлює необхідність фахової підготовки редакторів.

Зауважимо, що 2 квітня – Міжнародний день дитячої книги, святкування якого обрано в день народження Ганса Християна Андерсена як одного з найулюбленіших казкарів для дітей багатьох поколінь. Свято відзначають щорічно з 1967 р. за ініціативою і рішенням Міжнародної ради з дитячої книги (International Board on Books for Young People, IBBY), основна мета якого – пропагування дитячого читання.

Популяризація дитячих освітніх видань: книжкові заходи

Популяризацією дитячих освітніх видань є книжкові заходи як потужний соціокультурний феномен. Різні аспекти діяльності книжкових виставково-ярмаркових заходів знаходимо у дослідженнях Н. Зубко, В. Кулаковської, Н. Сьомко й інших науковців. Дослідження книжкового ярмарку як форми популяризації книги та видавничого бізнесу робили О. Афонін, Т. Микитин, М. Сенченко та інші.

Нині в Україні не розмежовують поняття «виставка» і «ярмарок» у книжковому середовищі. «Виставка – це публічна демонстрація досягнень у різних сферах людської діяльності, що проводиться з ознайомчою метою. <...> Ярмарок означає експозицію товарів із метою їх безпосереднього розпродажу відвідувачам» [30]. Об'єднання цих понять можна пояснити тим, що такі заходи поєднують функції виставки, ярмарку та фестивалю. Тому поняття «виставки» вийшло за рамки тлумачення як демонстрації продукції певної категорії для фахівців та широкого кола відвідувачів. Відбулося ототожнення понять «виставка» і «ярмарок», у результаті чого виставка-ярмарок – це комплекс заходів, які мають комерційний характер і дозволяють експоненту використовувати всі маркетингові інструменти у процесі презентації результатів своєї діяльності. Окрім того, книжкові виставки-ярмарки ще мають культурно-просвітницький характер: інформування видавців, авторів, перекладачів, ілюстраторів, демонстрування їхніх напрацювань і нових проектів, презентація книжкових новинок; проведення різноманітних заходів для перелічених вище суб'єктів книжкового ринку; піднесення престижу української книги в суспільстві та формування «моди» на читання як альтернативи іншим способам вільного проведення часу.

Книжковий ринок наповнений різноманітними виданнями, однак не всі навчальні заклади можуть забезпечити учнів і вихованців відповідною якісною літературою, не всі батьки можуть придбати книги для своїх дітей через цінову політику видавництва і розповсюджувачів. Більше того, не всі вчителі проінформовані (або незацікавлені) у видруку нових дитячих освітніх видань. Зазначимо, що освіта не сприяє забезпеченню інформації про видання, наприклад, через мережу інтернет, покладаючи такі обов'язки на видавництва. Тому необхідно, щоби працівники дитячих освітніх видавництв надсилали анотації про видання для дітей у навчальні заклади, або в соціальні мережі, або на електронні пошти освітян, які підписані на новини видавництв тощо. Також потрібно, щоб учителі самостійно цікавилися новою книжковою продукцією для рецензування дитячих матеріалів і брали активну участь в обговореннях із приводу якості дитячих освітніх видань.

На нашу думку, саме взаємна співпраця рецензентів (учителів, методистів, фахівців видавничої продукції, авторів), споживачів (навчальні заклади, бібліотеки, сім'ї тощо) та продуцентів (видавництва, видавничі фірми й ін.) може впливати на розвиток дитячих освітніх видань.

Організатори книжкових виставок і ярмарків стверджують, що інтерес фахівців до їхніх заходів не може зводитись лише до можливостей реалізувати продукцію, підтримувати контакти й підписувати угоди, тому якщо не завжди допомагають, то хоча би сприяють експонентам в організації та проведенні презентацій, виставок, майстер-класів, тренінгів, семінарів, конференцій, круглих столів тощо. А учасники зацікавлені, щоби привернути увагу до результатів своєї діяльності відвідувачів. Так формується програма заходів, а їх кількість та якість, вагомість залежать лише від масштабності представницького заходу.

Аналізуючи інформаційні матеріали – програми, прес-релізи, публікації у пресі та в мережі інтернет – ми виявили, що кількість представницьких заходів, які відбуваються в рамках книжкових виставок і ярмарків, щороку не лише збільшується, але й урізноманітнюється за рахунок залучення відомих особистостей, різних культурно-мистецьких поєднань, наприклад: літератури з музикою, театром, живописом, кіно, а останнім часом навіть із модою і кулінарією.

Так, більшість заявлених у програмах заходів – це презентації книг,

видавництва і видавничих проєктів, а також періодичних видань. Зауважимо, якщо це презентація, то обов'язково з екзотичною назвою, інтерактивними елементами або костюмованою інсценізацією; якщо майстер-клас, то з японської каліграфії, лиття паперу чи «паперової магії», а також літературні спаринги, перфоманси, чемпіонат із шахів, футбольний матч та ін. Такі видавництва, як «Фоліо» (м. Харків), «Нора-друк», «Грані-Т», «Країна мрій» (м. Київ), «Теза» (м. Вінниця), «Навчальна книга – Богдан» (м. Тернопіль), Літературна агенція «Піраміда», «Видавництво Старого Лева» (м. Львів) проводять представницькі заходи в рамках найбільших вітчизняних і закордонних книжкових виставках і ярмарків [56].

Серед лідерів за кількістю креативних заходів можна назвати видавництво «Зелений пес» (м. Київ), керівники й ідейні натхненники якого брати Капранови під час своїх презентацій організують змагання між командами. Наприклад, у культурно-розважальній програмі «Книжка і кухня» організатори разом з іншими відомими особистостями на виставці готують свої «фірмові» страви і пригощають гостей виставки «Світ книги», яка відбувається у Києві.

Інший формат мають заходи, орієнтовані на дитячу та юнацьку аудиторію. Наприклад, редакція журналів «Ангелятко» й «Ангеляткова наука» з 2006 р. проводить під час Форуму видавців у Львові «Свято читання у Країні ангелят», де працюють театральний, цирковий, спортивний, малювальний, танцювальний та інші майданчики, на яких професійні актори проводять різноманітні конкурси й забави.

Видавництво «Талант» (м. Харків) протягом останніх років черпає ідеї з відомих усім казкових сюжетів. Так, видавництво на одній із книжкових виставок оформили стенд у вигляді замку, а згодом і самі організували дитячий конкурс краси «Міс “Світ книги – 2010”», учасницям якого пропонували створити образ казкового персонажа (Попелюшка, Червона Шапочка й ін.).

Важливу роль для популяризації дитячих освітніх видань мають заходи, які передбачають міжособистісне спілкування, – автограф-сесії, літературні спаринги, авторські вечори та зустрічі з поетами, письменниками, перекладачами. Це можуть бути як одноразові акції, так і повторювальні: щомісяця, щодня, щогодини або в режимі нон-стоп. Дуже часто вони відбуваються у форматі «відео/поезія», наприклад, «Wiz-Art VideoPoetry» у рамках Форуму

видавців, або «музика/поезія», наприклад, літературно-музичний open-air «Зіркова PROZA.UA» у Харкові та «Ніч поезії і музики нон-стоп» у Львові.

Поєднання книги з різними видами мистецтва та сферами людської діяльності демонструють традиційні розважальні програми «Весняного київського книжкового ярмарку», наприклад: «Книжка і кіно», яка передбачає кінопокази за участі режисерів та письменників; «Книжка і музика» – концерти сучасних українських груп і бардів; «Книжка і театр» – театральні вистави просто на ярмарку; «Книжка і кухня» та «Книжка і мода».

Зазначимо, що урізноманітнюється також і місце проведення книжкових заходів. Їх влаштовують на стендах учасників, у спеціально відведених для цього залах, на майданах, у бібліотеках, музеях, навчальних закладах, театрах, кав'ярнях і навіть у видавництвах. Наприклад, у м. Одесі Міжнародний книжковий ярмарок «Зелена хвиля» проходить як міське свято книги під відкритим небом на вулиці Дерibasівській. Тобто автори і видавці прагнуть поспілкуватись із потенційними читачами в тому середовищі, яке є для них – читачів – темпорально зручним і комфортним: якщо читач не йде до книги, то книга йде до читача.

Зауважимо, що колегія Держкомтелерадіо та Національна спілка письменників України є головними установами, які займаються участю української книги в міжнародних книжкових виставках-ярмарках. Під час зустрічей відомих письменників, видавців та журналістів, яку організовує Національна спілка письменників України, обговорюють нові можливості просування української книги як в Україні, так і за її межами [74].

Деталізуємо участь українських видавництв у міжнародних книжкових виставках-ярмарках, які є однією з умов популяризації дитячих освітніх видань. Наприклад, у 2011 р. у *XVIII Мінській міжнародній книжковій виставці-ярмарку* (Білорусь) були представлені книги українських сучасних письменників: Ліни Костенко, Марії Матіос, Юрія Андруховича, твори класиків української літератури, численні науково-популярні видання, енциклопедії, довідники, словники. Спеціальні розділи в експозиції присвячувалися 20-річчю Незалежності України та Євро-2012. У виставці брали участь такі видавництва: ВАТ «Волинська обласна друкарня», ПП «Горобець», ДНВП «Картографія», ТОВ «Покетбук», ЗАТ «Українська прес-група» (видавництво газети «День»). ТОВ «Покетбук» презентувало електронні книги [37].

У XXIV Московській міжнародній книжковій виставці-ярмарку (Росія) взяли участь 22 українські видавництва. На стенді «Книги України» у 2011 р. було представлено понад 500 книг видавництв «Либідь», «Урожай», «Вища школа», «Емма», «Фоліо», «Саміт-книга», «Весна», «Соло», «Богдан», «Освіта», «Кріон», «Балтія-друк» та ін. Проходили презентації вітчизняних видань, зустрічі з представниками української діаспори, перемовини з видавцями й авторами з інших країн. Неабиякий інтерес відвідувачів викликали презентації українських книг, зокрема видання «Пересопницьке Євангеліє. Витоки і сьогодення» (видавничий дім «АДЕФ-Україна») та книги для дітей Олени Комової «Піратські історії» (видавництво «Розумна дитина»), яка увійшла до каталогу Міжнародної Мюнхенської дитячої бібліотеки найкращих дитячих книжок світу «White Ravens 2010» [72].

У Франкфуртському міжнародному книжковому ярмарку (Німеччина) у 2011 р. Україна була представлена єдиним загальнонаціональним стендом Держкомтелерадіо, а також шістьма окремими експозиціями. На стендах експонувалося близько тисячі кращих вітчизняних видань. На книжковому форумі в Німеччині було представлено ті видання, які стали переможцями літературних конкурсів, – «3 української старовини» (видавництво «Букрек») та двотомник «Україна: поезія тисячоліть» (видавництво «Кріон»). Перша книга є переможцем Національного конкурсу «Краща книга України», а друга – Міжнародного конкурсу країн СНД «Мистецтво книги». В українській експозиції були представлені й дитячі книги, спеціалізовані видання, підручники та навчальні посібники. Відбулася презентація документальної книги «Українки в історії: нові сторінки» (збірка нарисів про жінок, які зробили видатний внесок у науку, літературу, освіту, громадське життя нашої країни) [62].

Із 2012 р. українські видавництва презентують свою продукцію в Парижі на одному з найбільших у світі *Міжнародному книжковому салоні* (Франція). Так, у 2013 р. видавництва «Кальварія», «Дуліби», «Нора-друк», «Букрек» змогли не лише презентувати нові книги, а й організувати зустріч українських авторів і перекладачів із французькими шанувальниками літератури. Наприклад, «Букрек» представив 40-томник українських народних казок, календар і видання до 200-ліття з дня народження Тараса Шевченка – «Пісенна Шевченкіана», «Цікаві оповідки зі щоденника Шевченка» й ін. Зазначимо, що найбільшим досягненням української делегації на Міжнародному книж-

ковому салоні в Парижі є домовленість про те, що французьке видавництво видасть зібрану із 40-томника українських народних казок одну книгу [73].

Уперше українські дитячі книжки в 2013 р. офіційно презентовано на *Міжнародному дитячому книжковому ярмарку в Болоньї* (Італія). Участь у виставці взяли «Грані-Т» та «Видавництво Старого Лева». Болонський дитячий книжковий ярмарок, який відбувається щорічно з 1964 р., називають *alma mater* дитячих видань у Європі. Це – незвичайний книжковий ярмарок, на який з'їжджаються видавці, літературні агенти, письменники, ілюстратори, редактори, перекладачі, бібліотекарі, книготорговці з усього світу. Мета ярмарку – демонстрація найновіших тенденцій у дитячому книговидаванні, укладання угод купівлі-продажу авторських прав, продати книжки «тут і зараз», відкриття імен нових дитячих письменників та ілюстраторів тощо.

Зауважимо, що в Міжнародному дитячому книжковому ярмарку в Болоньї відбулося вручення премій переможцям міжнародного конкурсу дитячої літератури Міжнародної молодіжної бібліотеки, одним із яких стало видавництво «Грані-Т» із книгою Василя Голобородька «Віршів повна рукавичка» [75].

Участь українських видавництв у міжнародних книжкових виставках-ярмарках сприяє налагодженню книгообміну, поглибленню міжнародного співробітництва у книговидавничій галузі, утвердженню української книги на міжнародному книжковому ринку, а також формуванню і розвитку видавничої культури.

Аналізуючи книжкову галузь України у виставково-ярмарковій діяльності, зазначимо, що в Україні організація і проведення книжкових виставок-ярмарків за кордоном – не на високому рівні, але розвивається величезними темпами, а читачі як у нашій країні, так і за її межами мають змогу ознайомитися із кращими творами класиків української літератури та сучасних письменників, публіцистів, мистецтвознавців.

Нині в Україні відбувається чимало книжкових виставок-ярмарків. Із-поміж книжкових виставок і ярмарків, які відбуваються щороку в Україні, назвемо найбільші за кількістю учасників, виставковою площею, різними формами презентації та найпопулярніші серед експонентів: національна книжкова виставка-ярмарок «Форум видавців у Львові» (м. Львів), міжнародний книжковий ярмарок «Книжковий світ» (м. Київ), Весняний київський книжковий ярмарок і Міжнародний фестиваль видавців та книго-

розповсюджувачів «Світ книги» (м. Харків), Київський книжковий ярмарок «Медвін» (м. Київ), «Книжковий салон» (м. Херсон); «Книжковий Арсенал» (м. Київ); «Кримська весна» (м. Сімферополь); «Зелена хвиля» (м. Одеса); «Книжковий світ» (м. Київ); «Книжковий ярмарок» (м. Херсон); міжнародна книжкова виставка «Книжкові Контракти» (м. Київ), «Азбукове Королівство Магів і Янголів» (м. Київ) тощо. Саме на прикладі їх виявимо основні форми, спрямовані на популяризацію книги, професійну культуру фахівців і розвиток книжково-видавничої галузі.

Наприклад, рішення про організацію та проведення у м. Харкові щорічного *Міжнародного книжкового фестивалю «Світ книги»* було прийнято в 1998 році з ініціативи концерну «Райський куточок» та за підтримки Харківської обласної державної адміністрації і виконавчого комітету міської ради. Як постійний фестиваль внесений до програми соціально-економічного розвитку міста Харкова. Під час першого фестивалю у квітні 1999 р. було 247 учасників із 30 міст України, а також професіоналів книжкової справи з Великобританії, Росії, Сирії, Словаччини. Захід успішно зарекомендував себе як майданчик для ділових контактів: було підписано більше 350 угод, проведено 7 презентацій видавництва-учасників, круглий стіл і прес-конференцію щодо проблем книговидавництва в Україні, зустрічі з харківськими письменниками. А в 2001 р. книжковий фестиваль «Світ книги» довів своє право на проведення книжкового заходу міжнародного рівня. Символом фестивалю став птах Фенікс, який уособлював відродження й безсмертя.

У IV *Київській міжнародній книжковій виставці «Книжкові Контракти-2013»* (Україна) було представлено художню, наукову, довідкову, навчальну, історичну, краєзнавчу літературу, подарункові видання за ціною виробника, альбоми про мистецтво, антикварні книжки, періодику, музичну та дитячу літературу на будь-які вподобання.

Організатор виставки «Книжкові Контракти-2013» – Державний комітет телебачення і радіомовлення України – ініціює презентації видань вітчизняних і зарубіжних видавництв; прес-конференції, круглі столи, семінари; автограф-сесії, майстер-класи, дискусії за участі відомих українських письменників, літературознавців, художників-графіків.

Традиційно під час «Книжкових Контрактів» організовано благодійну акцію «Особливі книжки – для особливих дітей», за результатами якої зібрані

кошти перераховують на видання та придбання підручників і художніх книжок шрифтом Брайля. Також під час проходження виставки відбувається урочиста церемонія нагородження переможців конкурсу «Краща книга України» [67].

Уваги заслуговує і *Фестиваль української дитячої книги «Азбукове Королівство Магів і Янголів»*, який організують щорічно восени у Музеї книги і друкарства України в Києві. Упродовж фестивалю діють виставки художніх робіт відомих митців, організують Міжнародний конкурс дитячого плерного малюнка «Золотий мольберт», відбуваються творчі зустрічі з українськими письменниками, художниками, дослідниками дитячої літератури, психологами, презентації видань української дитячої книги, майстер-класи з виготовлення паперу, каліграфії, книжкової ілюстрації, традиційного українського та духовного співу, акторської майстерності тощо.

Особливої уваги заслуговує *Міжнародна книжкова виставка «Форум видавців у Львові»*. Ідея створення такого майданчика, де могли би зустрічатись і обмінюватись досвідом та ідеями фахівці з книговидавництва й зацікавлені особи, виникає у майбутнього президента Форуму видавців Олександри Коваль, яка у вересні 1994 р. організувала перший Форум: книжковий ярмарок та комплекс із 25 фахових і літературних заходів.

Програма Форуму складається з літературних акцій і конкурсів, презентацій видавництва і авторів, авторських зустрічей, літературних читань, автограф-сесій, дискусій, круглих столів, перфомансів тощо. Із 1995 р. запроваджено премію «Книга Форуму видавців», а з 2002 р. – конкурс дитячого читання «Найкращий читач України», який у 2005 р. набуває статусу всеукраїнського. Завершальним етапом змаганням стає *дитячий фестиваль «Книгоманія»*. Це єдина в Україні й одна із небагатьох у Центральній та Східній Європі подій, цілковито присвячених дитячій літературі та читанню. І в 2006 р. Форум видавців у Львові запроваджує щорічну благодійну акцію «Подаруй дитині книжку!».

Зазначимо, що з 2008 р. два тижні перед «Форумом видавців – дітям» триває «Читацький марафон», під час якого українські письменники відвідують львівські школи і проводять із ними конкурси, читання, дискусії тощо. У 2011 р. у зв'язку із розширенням формату і географії «Форум видавців – дітям» перейменовано у *Львівський міжнародний дитячий фестиваль*. Так,

під час фестивалю організують акцію «Книжка від зірки», під час якої дітям читали уривки зі своїх улюблених книжок Святослав Вакарчук, Сашко Положинський, Ані Лорак, Руслана, Фома, Віталій Кличко, Василь Вірастюк, Катерина Серебрянська, Ліка Роман, Вова зі Львова, Тарас Чубай та багато ін.

Традиційно в заходах Форуму беруть участь найвідоміші українські письменники: Оксана Забужко, Юрій Андрухович, Віктор Неборак, Ірен Роздобудько, Світлана Поваліяєва, Тарас Прохасько, Таня Малярчук, Лариса Денисенко, Юрій Покальчук, Наталка Сняданко, Сергій Жадан, Ірена Карпа й ін.

Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький Арсенал» організовує *Міжнародний фестиваль «Книжковий Арсенал»* як найбільшу подію в Україні, що об'єднує літературу і мистецтво. Мета «Книжкового Арсеналу» – створення актуального культурного контексту для книговидання і читання та представлення широкого вибору художньої, дитячої і мистецької літератури. Зауважимо, що у програмі фестивалю: презентації нових видань та зустрічі з авторами; реалізація проекту «Обмін речовин» – публічні діалоги між відомими письменниками; поетичні читання, лекції, майстер-класи і дискусії; міжнародний колоковіум перекладачів «Політики репрезентації»; виставка «Білі ворони» та стенд переможців міжнародного конкурсу «Мистецтво книги»; велика програма для дітей різного віку; благодійний збір книжок для дітей-сиріт і позбавлених батьківської опіки, онкохворих дітей, дитячих лікарень та реабілітаційних центрів; друкарські майстерні, виставки графіки, ілюстрації та шрифту.

Уперше в Україні фестиваль «Книжковий Арсенал» представляє міжнародну виставку «Білі Ворони-2013» – експозицію найкрасивіших дитячих книг із 40 країн, яку щорічно спеціально готує до міжнародного дитячого книжкового ярмарку в Болоньї найбільша у світі бібліотека для дітей і юнацтва в Мюнхені [29].

Важливу роль у популяризації дитячих освітніх видань виконують тематичні книжкові виставки. Наприклад, до Дня захисту дітей в Українському домі (м. Київ) проводять дитячий книжковий ярмарок, на якому видавництва з усієї України презентують свої книжки, де всі мають змогу придбати різноманітні видання. Особливістю цього заходу є те, що для дітей, позбавлених батьківської опіки, влаштовують благодійний ярмарок [76].

Також щороку напередодні Дня знань у Києві відбувається книжкова виставка-ярмарок, у якій беруть участь кращі видавництва України. Мета ви-

ставки-ярмарку – популяризація української книги, створення умов для збереження та підтримки культурних традицій, а також налагодження зв'язків між читачами, авторами й книгорозповсюджувачами [42].

Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький Арсенал» наприкінці грудня організовує святковий ярмарок «Різдвяний Арсенал», програма якого передбачає вручення подарунків дітям і дорослим від 100 кращих хендмейкерів України. Під час ярмарку провідні видавництва представляють найкрасивіші дитячі книжки і мистецькі видання; відбуваються авторські читання від улюблених дитячих письменників, численні майстер-класи, на яких діти вчаться створювати святкові листівки, ялинкові прикраси і подарунки власноруч. Святковий ярмарок «Різдвяний Арсенал» організовує інноваційний освітній проект для дітей і підлітків «Арсенал ідей», який презентує нові святкові наукові й творчі цікавинки.

Окрім того, упродовж ярмарку діє акустична майстерня казки «Велике вухо». Наприклад, у 2013 р. діти самі озвучували історії казкарки Дзвінки Матіяш. За допомогою різних предметів (папір, фольга, склянки, тарілки, глечики, шишки, горіхи, що здатні дзижчати-фурчати-сюрчати) діти знаходили у звуках, «як бджоли будують щільники, як тріпотять крильця метеликів у повітрі та тупотять лапки комах, що бігають по воді, як чистять дзьоби горобці і як ворухаються вуса в kota, котрий підкрадається до горобців»... Дорослі ж оповідали, записували та опрацьовували звуки [29].

Також Київський міжнародний книжковий ярмарок «МЕДВІН: Книжкова коляда» пропонує не лише ознайомитися й придбати нові книжки видавництв, зустрітися з письменниками, узяти участь у конкурсах, прес-конференціях, а й зробити подарунок власними руками, відвідавши різноманітні майстер-класи. Відповідно до програми, книжковий ярмарок працює на кількох майданчиках, де кожен учасник має змогу проявити свої творчі здібності. Наприклад, дитячі майстер-класи від Центру української культури та мистецтва з виготовлення сніжинки-витинанки, з виготовлення новорічних прикрас із солодоців, із декорування ялинки, з виготовлення чобітка для подарунків, із виготовлення Різдвяного ангела з кукурудзи чи тканини тощо. Також під час Київського міжнародного книжкового ярмарку «МЕДВІН: Книжкова коляда» можна ознайомитися із декоруванням новорічних іграшок, ткацтвом, вишиванням, декупажем, скрапбукінгом [56].

Звернемо увагу на те, що українська бібліотечна асоціація традиційно організовує Київську міжнародну книжкову виставку-ярмарок, на якій відвідувачі мають можливість ознайомитися з кращими зразками книжкової продукції вітчизняних та зарубіжних видавництв. У травні 2013 р. під час проходження виставки тривала благодійна акція «Особливі книжки – для особливих дітей», а зібрані кошти направлено на видання та придбання підручників і художніх книжок шрифтом Брайля [38].

Зауважимо, що серед організації тематичних виставок-ярмарків виокремлюють і однорічні або присвячені до певної події. Наприклад, у Києві до святкування 1025-річчя з дня Хрещення Русі 3 вересня 2013 р. відкрили Міжнародну православну виставку-ярмарок «Де хрестилася Русь». У заході брали участь представники монастирських майстерень, церковних і світських організацій, єпархіальних видавництв з України, Кіпру, Греції, Ізраїлю, Білорусі, Молдови, Росії та інших країн. На виставці було представлено широкий асортимент церковної, промислової та продовольчої продукції: ікони, духовна література, аудіо- та відеопродукція, вироби народного ремесла, дзвоноливарне і ювелірне виробництво [55].

Резюмуємо, що книжкові виставки-ярмарки як потужний соціокультурний феномен дозволяє:

- налагоджувати контакти між суб'єктами книжкового ринку: видавцями, поліграфістами, книгорозповсюджувачами, бібліотеками й авторами, читачами;
- підвищувати якість підготовки й поліграфічного виконання книги;
- об'єднувати всі верстви населення за віковою, освітньою та професійною ознакою навколо книги;
- формувати якісно новий рівень представлення книги на українському та зарубіжному ринку;
- пропагувати культуру читання серед дітей і дорослих та їх спілкування з книгою загалом;
- вивчити пропозиції конкурентів і загальну ситуацію в книговидавничій галузі;
- можливість налагодити та покращити контакт із органами державної влади, професійними об'єднаннями, видавництвами й іншими суб'єктами, які працюють у книжковій галузі, бізнесі;
- збільшити популярність видавця чи автора;
- виявити й підтримати літературно обдарованих дітей та молодь че-

рез різноманітні конкурси, творчі виставки, презентації, конференції, автограф-сесії тощо;

- сприяти спілкуванню авторів-початківців із визнаними майстрами слова;
- формувати професійну культуру майбутніх редакторів;
- формувати інформаційний простір держави, підвищувати її авторитет на міжнародному рівні.

Використані джерела і література:

1. Афонін О. Проблеми, що хвилюють українських видавців і книго-розповсюджувачів / О. Афонін // Вісник Книжкової палати. – 2008. – № 10. – С. 3–5.
2. Бокань В., Польовий Л. Історія культури України : [навч. посіб.] / Володимир Бокань, Леонтій Польовий. – Київ : МАУП, 1998. – 232 с.
3. Бурдонос Л. Еволюція і сучасний стан видання літератури для дітей та юнацтва в Україні періоду незалежності / Людмила Бурдонос // Вісник Книжкової палати. – 1999. – № 12. – С. 8–10.
4. В Україні з'явився професійний рейтинг дитячих та підліткових книжок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.barabooka.com.ua/vukrayini-z-yavivsvya-profesijnij-rejting-dityachih-ta-pidlitkovih-knizhok/>
5. Велесова книга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BE_%D0%B2%D0%B0_%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0
6. Видавнича справа та редагування в Україні: постаті і джерела (XIX – перша тр. XX ст.) : [навч. посіб.] / За ред. Н. Зелінської. – Львів : Світ, 2003. – 612 с.
7. Вернигора Н. М. Проблематика та функціональне призначення перших книжкових видань для дітей на теренах України / Н. М. Вернигора / Наукові записки Інституту журналістики : наук. зб. / за ред. В. В. Різуна; КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2012. – Т. 47. – Квіт.-черв. – 192 с.
8. Відображення в українській історіографії ролі Київської Русі у становленні державності ХХ ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=53647&pg=4>
9. Грипич. С. Книга як основа розвитку духовної та інтелектуальної культури людини [Електронний ресурс] / С. Грипич. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vkp/2011_9/st15.pdf
10. Гутенна В. І. Я. Франко – дитячий письменник: теоретик і практик : дис. ... к. філол. наук : 10. 01. 01 / Віра Іванівна Гутенна. – Луганськ, 2001. – 203 с.
11. Давидченко Т. С. Структурно-функціональні особливості преси для дітей періоду незалежності України : дис. ... канд. наук із соц. комунікац. : 27.00.01 / Давидченко Тетяна Станіславівна. – Київ, 2008. – 176 с.
12. День української писемності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gua.convdocs.org/docs/205/index-272.html>

13. Дзвінок з минулого : вірші, оповідання, казки, байки, загадки, приповідки : для мол. та серед. шк. в. / Упоряд., заг. ред., післям. та приміт. В. І. Лучука; передм. Я. П. Гояна. – Київ : Веселка, 1991. – 303 с.
14. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Мова дитячої літератури // Українська мова : енциклопедія / Н. Я. Дзюбишина-Мельник. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 347–348.
15. Дмитренко К. Українська книга як вияв народної дипломатії [Електронний ресурс] / К. Дмитренко. – Режим доступу: <http://ebiblioteka.ru/browse/doc/24535567>
16. Єфімов О. Спогад з поглядом в майбутнє. Дитяча література – вчора, сьогодні, завтра / О. Єфімов // Літературна Україна. – 1991. – 9 травня. – С. 27–29.
17. Єфімова М. П. Сучасний стан і перспективи розвитку дитячої книги на Україні [Електронний ресурс] / М. П. Єфімова. – Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/19/efimova.php>
18. Жук З. Вражас жанрове одноманіття : про дитячу літератур українських авторів) / Зоя Жук // Книжковий клуб плюс. – 2006. – № 7–8. – С. 27–29.
19. Журнал «Малютко» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ditky.at.ua/load/knigi/zhurnali/maljatko_3_2012/8-1-0-2553
20. Зовнішня історія української мови. «Молода Україна» – назва українських журналів і часописів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravopys.vlada.kiev.ua/mova/drukar/Dovidn/Moloda_ukraina.htm
21. Зозуляк В. Виховання моральних рис молодших школярів Галичини засобами української дитячої літератури (1900–1939) : автореф. дис. ... к. пед. наук: спец. 13.00.01 / В. Зозуляк. – Івано-Франківськ – 2005. – 20 с.
22. Ідея наочності в дидактиці Коменського і в сучасній освіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrbukva.net/print:page,1,406731deyanaglyadnosti-v-didaktike-Komenskogo-i-v-sovremennom-obrazovanii.html>
23. Ісаєвич Я. Д. Літературна спадщина Івана Федорова / Д. І. Ісаєвич. – Львів : Вища шк., 1989. – 191 с.
24. Ісаєвич Я. Д. Виникнення та розвиток друкарства в Україні [Електронний ресурс] / Я. Д. Ісаєвич. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult241.htm>
25. Історія педагогіки. Тема 8. Виховання, школа і педагогічна думка Київської Русі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/2260/85/>

26. Кам'яна могила [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D0%BD%D0%B0_%D0%9C%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%BB%D0%B0
27. Кириєнко О. Ю. / Видавнича діяльність П. Куліша та царська цензура [Електронний ресурс] / О. Ю. Кириєнко. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1743/52/>
28. Кіт Н. О. Психологізм як передумова реалізації цільового призначення журналу для дошкільників [Електронний ресурс] / Н. О. Кіт. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1362>
29. Книжковий Арсенал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artarsenal.in.ua/event85.html>
30. Книжкові ярмарки-виставки як головний інструмент реклами книги в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Vdakk/2010_2/15.pdf
31. Колосова Е. Когда появилась и о чем писала «Пионерская правда»? // Школа жизни. – 19 мая 2007 [Електронний ресурс] / Е. Колосова. – Режим доступу: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-5781>
32. Корнєєва Г. Друкована українська книга та преса для дітей у Галичині (кін. XIX – I пол. XX ст.) / Г. Корнєєва // Бібліотечний вісник. – 1999. – № 2. – С. 25–28.
33. Круль Л. Сучасна українська періодика для дітей : стан, тенденції, перспективи [Електронний ресурс] / Л. Круль. – Режим доступу: http://urccyl.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=18%3A2011-10-22-20-51-30&catid=14%3A2011-09-19-05-21-10&Itemid=11&lang=uk
34. Лешко У. О. Відродження «Дзвіночка» – журналу українських дітей [Електронний ресурс] / У. О. Лешко. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?Act=article&article=1457>
35. Літературна премія «Великий Їжак» [Електронний ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%8F_%C2%AB%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA-%D0%B8%D0%B9_%D0%87%D0%B6%D0%B0%D0%BA%C2%BB
36. Лубчак В. Якими мають бути видання для дітей до 4-х років та чому їх важко знайти в українських книгарнях / Вадим Лубчак // «День»: № 152, (2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/zamali-dlya-knizhki>

37. Міжнародний конгрес «Бібліотека як феномен культури», 4-6 жовтня 2016 р., м. Мінськ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ula.org.ua/index.php?id=single&tx_ttnews%5Btt_news%5D=233&cHash=bdd7816463f9fc758f1453f3e16edace
38. Микитин Т. Книжкові виставки і ярмарки в Україні у системі пропагування книги та читання / Т. Микитин // Поліграфія і видавнича справа. – 2011. – № 2. – С. 59–64.
39. Малі друзі (журнал) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Малі_друзі_\(журнал\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Малі_друзі_(журнал))
40. Михайлин І. Л. Історія української журналістики. Період становлення : від журналістики в Україні до української журналістики : [підр. для вищої шк.] / І. Л. Михайлин. – Вид. 3-тє, доп. і поліпш. – Харків : Прапор, 2005. – 320 с.
41. Монолатій І. Українські часописи Коломиї [Електронний ресурс] / І. Монолатій. – Режим доступу: <http://kolomyia.org/histpub/historypub20.htm>.
42. Напередодні Дня знань у Києві відкрилась книжкова виставка ярмарок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newsradio.com.ua/photoalbum/120412060/>
43. Немировський Е. Л. Большая книга о книге : справ.-энциклопед. изд. / Е. Л. Немировский. – Москва : Время, 2010. – 1088 с.
44. Новый энциклопедический словарь / шеф-ред. А. Е. Махов, Л. И. Петровская, В. М. Смолкин. – Москва : РИПОЛ классик, 2004. – 1456 с.
45. Огар Е. Дитяча книга : проблеми видавничої підготовки: [навч. пос. для студ. вищ. навч. закл.] / Е. Огар. – Львів : Аз-Арт, 2002. – 160 с.
46. Огієнко І. І. Історія українського друкарства / І. І. Огієнко, упоряд. М. С. Тимошик. – Київ : Либідь, 1994. – 422 с.
47. Осадча О. В. Доля української книги від її народження до сьогодення / О. В. Осадча // Поліграфія і видавнича справа. – № 1 (47), 2008. – С. 22–26.
48. Стадник О. В. Навчальна книга Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (видання та функціонування) / О. В. Стадник // Поліграфія і видавнича справа : наук-техн. зб. / за ред. Л. Степанюк. – Львів : Укр. акад. друкарства, 1998. – № 34. – С. 244–251.
49. Папуша О. Наратив дитячої літератури : специфіка художнього дискурсу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Ольга Папуша. – Тернопіль, 2004. – 19 с.

50. Париж відкриває для себе українську книгу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=111436&cat_id=109884
51. Педагогічні погляди і освітня діяльність Христини Данилівни Алчевської [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%D0%BF%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%B8D1%96%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD/>
52. Передирій В. А. Становлення української періодики для дітей : (на матеріалах журналу «Дзвінок», 1890–1914) / В. А. Передирій // Зб. праць наук-досл. центру періодики / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника; за ред. М. М. Романюка. – Львів, 1996. – Вип. 3/4. – С. 117–125.
53. Перші словники [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/book/190/7005.html>
54. Пізнайко (журнал) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://posnayko.com.ua/>
55. Популяризація української книги за кордоном – один із напрямків роботи Держкомтелерадіо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244739910&cat_id=244277212
56. Програма XVI Київського міжнародного книжкового ярмарку «МЕДВІН: Книжкова коляда – 2012» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.medvin.kiev.ua/index.php/add/491----2012>
57. Розвиток української лексикографії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-4145.html?page=3>
58. Присяжнюк С. Психологізм дитячих оповідань В. Винниченка (принципи і засоби зображення характерів) : автореф. дис. ... к. філол. наук :10.01.01 / Світлана Присяжнюк. – Кіровоград, 2006. – 20 с.
59. Сава В. Основи техніки творення книги : [навч. посіб.] / В. Сава. – Львів : Каменярь, 2000. – 136 с.: табл., рис.
60. Сенченко М. Шлях української книги в контексті світового книговидання / Сенченко М. // Вісник Книжкової палати. – 2007. – № 2. – С. 3–9.
61. Словарь української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://r2u.org.ua/data/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20\(1907-1909\).pdf](http://r2u.org.ua/data/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20(1907-1909).pdf)
62. Сокол І. Українська експозиція на Франкфуртському книжковому ярмарку [Електронний ресурс] / І. Сокол. – Режим доступу: <http://ebiblioteka.ru/browse/doc/ 23057589 1>

63. Стаднійчук Р. Дитяча література : від реалій до ідеалу / Р. Стаднійчук // Слово і час. – 1994. – № 9-10. – С. 41–44.
64. Съома Київська міжнародна книжкова виставка-ярмарок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vsiknygy.net.ua/news/12700>
65. Тимошик М. С. Історія видавничої справи : підручник. – 2-ге вид., випр. – Київ : Наша культура і наука, 2007. – 496 с.
66. Тимошик М. Мова – душа нації [Електронний ресурс] / М. Тимошик. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu01.htm>
67. Третя виставка «Книжкові контракти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2012/11/09/iii-vystavka-knyzhkovi-kontrakty/>
68. У Києві відбувся дитячий книжковий ярмарок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vsiknygy.net.ua/news/5819/>
69. Указ Президента України «Про Державну премію України в галузі освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929/2010>
70. Указ Президента України «Про проведення в Україні у 2007 році Року української книги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5425.html>
71. Українська бібліотечна асоціація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ula.org.ua/index.php?id=single&tx_ttnews%5Btt_news%5D=233&cHash=bdd7816463f9fc758f1453f3e16edace
72. Українські видавництва були представлені на XXIV Московській міжнародній книжковій виставці-ярмарку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.yurist-online.com/news/kmu/15535/>
73. Українська книга : шлях до читача вдома й за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ebiblioteka.ru/browse/doc/>
74. Український формат. Ростимо українця. Журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://format.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=67>
75. Українські видавці привезли премію з книжкового ярмарку в Болоньї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vsiknygy.net.ua/news/zakordonni-novyny/26823/>
76. УПЦ відкрила в Києві міжнародну виставку-ярмарок «Де хрестилася Русь» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://religii.rbc.ua/ukr/upstotkryla-v-kieve-mezhdunarodnuyu-vystavku-yarmarkugde-05092013123500>
77. Франко І. Я. Коли ще звірі говорили [Електронний ресурс] / І. Я. Франко. – Режим доступу: <http://petryk.com.ua/ua/articles/331.html>
78. Хрестоматія з дисципліни «Дитяча література». Уклад. О. А. Росінською [Електронний ресурс] / О. А. Росінська. – Режим доступу: http://kafukrfil.ucoz.ru/load/elektronni_pidruchniki/ditjacha_literatura/khrestomatija_z_disciplini_quot_ditjacha_literatura_quot/9-1-0-23

Тестові завдання для самоперевірки

1. Зазначте, хто першим висловив думку про книгу як продукт культури і вищої культурної цінності:

- а) Паоло Верджеріо;
- б) Мішель Монтень;
- в) Френсіс Бекон.

2. Вкажіть, де з'являється перша ксилографічна книга:

- а) у Китаї;
- б) у Римі;
- в) у Греції.

3. Уточніть, що означало слово «книги» у стародавніх слов'ян:

- а) вміння писати;
- б) служити розвиткові науки, освіти, допомагати виробництву, задовольняти естетичні потреби, допомагати вести господарство, розважати тощо;
- в) уміння писати; грамотність; знання взагалі.

4. Зазначте, які піктографічні тексти в печерах і гротах якого святилища підтверджують факт існування на українських землях рукописної та книготворчої справи до прийняття християнства князем Володимиром:

- а) «Кам'яна Могила», «Велесова книга», «Літопис Аскольда»;
- б) «Кам'яна Могила»;
- в) «Велесова книга», «Літопис Аскольда».

5. Вкажіть, про яку історичну пам'ятку охарактеризовано, що вона стала поштовхом для розвитку книгодрукування в Україні: збірник молитов, легенд, оповідань про давню слов'янську історію; події, що описані у книзі, охоплюють період приблизно від VII ст. до н. е. до кінця IX ст. н. е.:

- а) «Кам'яна Могила»;
- б) «Велесова книга»;
- в) «Літопис Аскольда».

6. Уточніть, у якому творі вказано на зв'язок освіти з потребами життя і діяльністю особистості; виховання здійснювати не шляхом повчань, а в процесі діяльності добрих справ:

- а) «Києво-Печерський патерик» і «Синописис»;
- б) «Повчання дітям» Володимира Мономаха;
- в) «Повість минулих літ» Нестора Літописця.

7. Вкажіть, що таке «скрипторії»:

- а) майстерні переписування книг;
- б) майстерні оздоблення й ілюстрування книг;
- в) майстерні конструкції з книг.

8. Зазначте, кому належить ідея друкарства: книжки можна не лише переписувати від руки, але й створювати за допомогою відбитків – рухомих літер:

- а) Емілію Донату;
- б) Лауренсу Костеру;
- в) Йоганну Гутенбергу.

9. Зазначте, хто винайшов друкарський верстат:

- а) Прокопій Вальдфогель;
- б) Йоганн Гутенберг;
- в) Фуст.

10. Уточніть, де з'явилася перша друквана книга в Європі:

- а) у Німеччині;
- б) в Італії;
- в) у Москві.

11. Зазначте, коли датуються перші освітні дитячі видання:

- а) 1574 роком;
- б) 1774 роком;
- в) 1564 роком.

12. Вкажіть, який перший у Східній Європі друкований підручник охарактеризовано так: після абетки і складів вміщено добірку найважливіших молитов, після них – уривки з Книги притч Соломонових про необхідність навчання, моральні сентенції:

- а) «Октоїх» і «Часослов» Ш. Фіоля;
- б) «Буквар» І. Федорова;
- в) «Азбука» Й. Гутенберга.

13. Зазначте, хто є упорядником першого українського друкваного церковнослов'янсько-українського словника:

- а) Лаврентій Зизаній;
- б) Іван Котляревський;
- в) Мелетій Смотрицький.

14. Уточніть, хто у 1619 році видав «Граматику»: велику за обсягом, насичену різними прикладами, поясненнями, винятками з правил, указаівками:

- а) Лаврентій Зизаній;
- б) Мелетій Смотрицький;
- в) Іван Котляревський.

15. Зазначте назву першої навчально-ілюстрованої книги, у якій понад 150 малюнків, які створив сам автор:

- а) «Світ чуттєвих речей у картинках»;
- б) «Зображення і найменування всіх найважливіших предметів у світі і дій у житті»;
- в) «Світ чуттєвих речей у картинках, або Зображення і найменування всіх найважливіших предметів у світі і дій в житті».

16. Вкажіть, яку назву має справжня енциклопедія в сучасному розумінні, котру впорядкував математик Джон Гаррісон у 1704 році:

- а) «Технічний лексикон, або Універсальний англійський словник мистецтв і наук»;
- б) «Великий історичний словник»;
- в) «Великий повний універсальний словник усіх наук і мистецтв».

17. Уточніть, коли вийшов друком перший дитячий журнал – французький часопис «Le Magasin des enfans», який заснувала Жанна-Марі Лепренс де Бомон:

- а) у 1756 році;
- б) у 1567 році;
- в) у 1871 році.

18. Зазначте, що прискорило розвиток освітніх видань в Україні у XVII–XVIII ст.:

- а) діяльність братських шкіл;
- б) діяльність недільних шкіл;
- в) діяльність організацій діаспори.

19. Вкажіть, у якому підручнику К. Ушинський використав 366 прислів'їв і приказок, 62 загадки, 51 байку, 32 народні казки, 22 народні пісні, 7 скоромовок, а також твори, у тому числі й свої, близькі за змістом і формою до народних:

- а) «Дитячий світ» (1861);
- б) «Рідне слово» (1864);
- в) «Сто порад учителю».

20. Зазначте упорядника чотиритомного «Словаря української мови», виданого у Києві в 1907–1909 роках, у якому представлена лексика як літературної мови XIX ст. і фольклору, так і більшості українських діалектів:

- а) Б. Грінченко;
- б) І. Огієнко;
- в) Х. Алчевська.

21. Уточніть, у якому році в Харкові розпочалося видавництво щомісячного літературно-художнього журналу для дітей молодшого та середнього віку «Жовтень», нині відомий як «Барвінок»:

- а) у 1990 році;
- б) у 1928 році;
- в) у 1947 році.

22. Зазначте, у якому із запропонованих журналів друкували рекламну інформацію на товари і послуги для дітей (цукерки, спортивне спорядження, шкільне приладдя тощо):

- а) у «Барвінку»;
- б) у «Дзвіночку»;
- в) у «Малі друзі».

23. Вкажіть хронологічні межі, коли значно зменшилося видавництво нових словників, що спричинено репресіями проти української інтелігенції, боротьбою з українським «буржуазним» націоналізмом та уніфікацією української лексики:

- а) у 1933–50-ті роки XX ст.;
- б) у 50-ті роки XX ст.;
- в) упродовж 60-70-х років XIX ст.

24. Уточніть, коли було започатковано видавництво дитячого журналу «Малютко», у якому пропонуються ідеї для творчості, загадки, розфарбовані, пісні з нотами, сценарії дитячих свят, кулінарні рецепти, конкурси:

- а) у 1984 році;
- б) у 1960 році;
- в) у 1973 році.

25. Визначте із переліку назву першого офіційного видання, у якому публікувався радянський варіант коміксів, що спонукало в 1979 р. В. Пивоварова створити відомий логотип журналу, котрий складався з «букв-чоловічків»:

- а) «Веселі картинки»;
- б) «Піонерська правда»;
- в) «Мурзилка».

26. Вкажіть, коли прийнято Закон України «Про видавничу справу»:

- а) 5 червня 1998 року;
- б) 26 лютого 1995 року;
- в) 9 листопада 2000 року.

27. Зазначте назву української недержавної премії, яку засновано у 2011 році з метою підвищення суспільної ролі сучасної української літератури для дітей, привернення до неї уваги читачів та суспільства в цілому:

- а) «Великий Їжак»;
- б) «Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва»;
- в) «Смолоскип».

28. Вкажіть, чим зацікавлюють редакційні колеги дитячих освітніх видань:

- а) грою, художніми текстами, цікавими завданнями, вікторинами, конкурсами;
- б) грою, художніми текстами, цікавими завданнями, вікторинами, конкурсами, залучення читачів до співпраці: друкування на сторінках часописів дитячих творів, малюнків, розповідей, фотографій, листів;
- в) яскравістю, обсягом, винагородами.

29. Зазначте назву дитячого журналу професійного спрямування, який видають із 2000 року в Україні:

- а) «Джміль»;
- б) «Пізнайко»;
- в) «Грамота».

30. Уточніть, скільки видань для дітей та юнацтва було випущено в I півріччі 2013 року, за інформацією Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова» в Україні:

- а) 110 видань для дітей та юнацтва;
- б) 902 видань для дітей та юнацтва;
- в) 683 видання для дітей та юнацтва.

31. Уточніть, в якому нормативному документі зазначено, що «дитяче видання» – це виготовлене поліграфічним або іншим способом видання твору дитячої літератури на паперових та непаяперових носіях:

- а) ГСТУ29-62002. «Видання для дітей. Поліграфічне виконання»;
- б) ДСТУ 29.5-2001. «Видання книжкові. Поліграфічне виконання»;
- в) ДСТУ 3017:2015. «Видання. Основні види. Терміни та визначення».

32. Визначте п'ять основних видів дитячої періодики (за Т. Давидченко), поділ яких ґрунтується на основних функціях (виховна, навчальна, розвивальна), що їх мають виконувати дитячі видання:

- а) пізнавальні, розважальні, навчальні, художні, наукові;
- б) пізнавальні, освітні, розважальні, моделювальні, художні;
- в) пізнавальні, репродуктивні, художні, навчальні, розвивальні.

33. Зазначте, хто з дослідників дитячих видань стверджує, що групи дитячих видань за віковою періодизацією за ДСТУ 29.6-2002. «Видання для дітей. Поліграфічне виконання. Загальні технічні вимоги» є формальним, бо у своєму психофізичному розвитку дитина проходить значно більше етапів, які супроводжуються динамічним розвитком інтелекту, зміною світогляду, естетичних уподобань та інформаційних потреб, а також мотивів читацької поведінки:

- а) Е. Огар;
- б) Т. Давидченко;
- в) Н. Дзюбишина-Мельник.

34. Вкажіть, якій дефініції відповідає визначення за ДСТУ 3017:2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення»: навчальне видання із систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі й офіційно затверджене як таке:

- а) навчальний посібник;
- б) підручник;
- в) практикум.

35. Зазначте, яке видання частково доповнює або замінює підручник у викладі навчального матеріалу з певного предмета, курсу, дисципліни або окремого його розділу, офіційно затверджене як таке:

- а) навчальний посібник;
- б) практикум;
- в) довідник.

36. Уточніть, яку дефініцію пояснює визначення: навчальне видання літературно-художніх, історичних, наукових чи інших творів або їх частин, які є об'єктом вивчення певного навчального предмета, курсу, дисципліни відповідно до офіційно затвердженої навчальної програми:

- а) хрестоматія;
- б) енциклопедія;
- в) словник.

37. Визначте, якій дефініції відповідає визначення за ДСТУ 3017:2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення»: навчальне видання практичних завдань і вправ, що сприяють засвоєнню набутих знань, умінь і навичок:

- а) навчальний посібник;
- б) практикум;
- в) довідник.

38. Зазначте видання упорядкованого переліку мовних одиниць (слів, словосполучень, фраз, термінів, імен, знаків), доповнених відповідними довідковими даними:

- а) практикум;
- б) довідник;
- в) словник.

39. Вкажіть, яке освітнє видання французький письменник Анатоль Франс назвав «всесвітом, розташованим в алфавітному порядку»:

- а) практикум;
- б) словник;
- в) довідник.

40. Уточніть правильне визначення поняттю «енциклопедія»:

а) науковий довідник, що об'єднує найважливіші відомості з усіх галузей знань чи будь-якої однієї галузі, розміщених в алфавітному або тематичному порядку;

б) книжка, що містить короткі відомості з певних питань;

в) навчальне видання літературно-художніх, історичних, наукових чи інших творів або їх частин, які є об'єктом вивчення певного навчального предмета, курсу, дисципліни відповідно до офіційно затвердженої навчальної програми.

41. Зазначте, яке освітнє видання дослідниця С. Вачкова пропонує розглядати як альтернативу читанки:

- а) книжку-іграшку;
- б) словник;
- в) довідник.

42. Визначте, якій дефініції відповідає визначення за ДСТУ 3017:2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення»: довідкове видання прикладного характеру, побудоване за абеткою назв статей або в систематичному порядку:

- а) довідник;
- б) практикум;
- в) словник.

43. Зауважте, яке освітнє видання укладене за певною системою і видане у формі альбому або книжки, збірник географічних, історичних та інших карт:

- а) енциклопедія;
- б) атлас;
- в) словник.

44. Уточніть правильне визначення поняттю «книжка-іграшка»:

а) видання особливих конструктивних форм, призначене для розумового розвитку дітей;

б) видання для дітей, що має спеціальну форму, яка дозволяє дитяті не лише розглядати і читати його, але і гратися з ним, розкладати або розфарбовувати його, створювати вироби;

в) видання особливих конструктивних форм, призначене для читання й гри дитини.

45. Зазначте правильну відповідь. Дитячі освітні видання – це...

а) видання, які спрямовані на розвиток, навчання та виховання дитини із врахуванням психолого-педагогічних особливостей вікової диференціації, що сприятимуть формуванню особистості;

б) видання, які характеризують розвиток, навчання та виховання дитини, із врахуванням психолого-педагогічних особливостей вікової диференціації, що сприятимуть формуванню особистості;

в) видання, які стимулюють розвиток, навчання та виховання дитини.

Навчальний посібник

МИКОЛАЄНКО
Надія Миколаївна

ДИТЯЧІ ОСВІТНІ ВИДАННЯ:
ІСТОРІЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Дизайн обкладинки – Віталій Коваль
Літературне редагування і коректура – Людмила Золотюк
Верстка і технічне редагування – Катерина Бистрицька

Формат 60x84 1/16. Ум. др. арк. 8,5.
Наклад 100 пр. Зам. №
Видавець О.О. Євенок

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції України
серія ДК №3544 від 05.08.2009 р.
Віддруковано ФОП О. О. Євенок
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17-А
тел.: (0412) 422-106,
e-mail: zt_druk@i.ua